

İslâm Hukukunda Adalet Sağlama Vasıtası Olarak Kur'a ve Uygulanma İmkânı

Yakup MAHMUTOĞLU

Sorumlu Yazar/Corresponding Author

Doç. Dr., Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Assoc. Prof., University of Bayburt Faculty of Theology
Bayburt / TÜRKİYE
ymahmutoglu@gmail.com | orcid.org/0000-0002-0362-659X

Eid ABDULAZİZ

Dr. Öğr. Üyesi, Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Asst. Prof., University of Bayburt Faculty of Theology
Bayburt / TÜRKİYE
efethi69@gmail.com | orcid.org/0000-0002-0927-5129

Öz

Tüm hukuk sistemleri gibi İslâm hukuku da toplumsal düzeni sağlamak, ihtiyaçları karşılamak ve adaleti gerçekleştirmek amacıyla hayatın her alanıyla ilgili insan davranışlarını düzenleme, ortaya çıkan bir mesele hakkında çözüm üretme ve hüküm verme iddiasında olmuştur. İslâm hukukunda hüküm verme ve anlaşmazlıkları çözme yöntemlerinin çok olduğu bilinmektedir. Klasik fıkıh kitaplarında ayrıntılı bir şekilde açıklanan dava, delil, şahitlik, yemin, karine ve kur'a gibi hak ispat etme vasıtaları, taraflardan birine haksızlık yapmaksızın hakkın belirlenmesine yardımcı olan yöntemlerdir. Kur'a hariç, bu vasıtalar özellikle yargılama hukukunun önemli konuları arasında yer aldıkları

Geliş/Received: 14.07.2025 | **Kabul/Accepted:** 24.12.2025 | **Yayın/Published:** 30.12.2025

Atıf/Citation: Mahmutoğlu, Yakup - Abdulaziz, Eid. “İslâm Hukukunda Adalet Sağlama Vasıtası Olarak Kur'a ve Uygulanma İmkânı”. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 46 (Aralık 2025), 529-561./Mahmutoğlu, Yakup - Abdulaziz, Eid. “Casting Lots as a Means of Administering Justice in Islamic Law and Its Applicability”. *Journal of Islamic Law Studies* 46 (December 2025), 529-561.

<https://doi.org/10.59777/ihad.1741670>

İntihal/Plagiarism: Bu makale en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi./This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

© Yakup MAHMUTOĞLU - Eid ABDULAZİZ | CC BY-NC-ND 4.0 International

ve sıklıkla başvuruldukları için oldukça fazla bilinmektedir. Bununla birlikte kur'a, diğer vasıtalar/yöntemler kadar bilinmese ve hüküm verme bakımından diğerleri kadar belirleyici olmasa da hakların ve menfaatlerin paylaşımı esnasında tercih yapmanın mümkün olmadığı belirsizlik hallerinde gizli hükmü ortaya çıkarma, adaleti sağlama ve anlaşmazlıkları çözme yöntemi olarak kabul edilir. Biz bu çalışmada kur'ayı İslâm hukuku çerçevesinde; fıkıh sistemindeki yeri, hukuksal değer olan adalet anlayışı ile ilişkisi ve gizli hükmü ortaya çıkarmadaki rolü açısından incelemek istedik. Öncelikle sözlük ve terim anlamlarını vererek tanıttığımız kur'anın meşrûiyetini temellendirmek için Kur'ân, sünnet, sahabe uygulamaları ve fakihlerin çoğunun kur'a üzerindeki ittifakı ile ilgili delillere yer verdik. Kur'anın gayeleri başlığı altında İslâm hukuku açısından sağladığı faydalara, taraflar arasında kur'a çekiminin yapılma şeklini (keyfiyetini) açıklamaya sadedinde ise dört mezhebin meşhur fakihlerinin görüşlerinden iktibaslara yer verdik. Ardından kur'anın sıhhat şartlarını belirttik ve İslâm hukukunda uygulandığı alanlardan çeşitli örnekler verdik. Son olarak, kur'anın Hanefî, Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine göre hükmünü ve kur'a ile varılan sonucun tüm taraflar için bağlayıcı olup olmadığını tespit ettik.

Anahtar Kelimeler: İslâm Hukuku, Adalet, Anlaşmazlık, Çözüm, Yöntem, Kur'a, Taksim.

Casting Lots as a Means of Administering Justice in Islamic Law and Its Applicability

Abstract

Like all other legal systems, Islamic law aims to regulate human conduct in all aspects of life and offer solutions/make decisions on any issue, with the objective of maintaining social order, meeting societal needs, and ensuring justice. It is known that there are many methods to issue legal rulings and resolve disputes in Islamic law. Procedural instruments such as litigation, evidence, testimony, oath-taking, legal presumption, and casting lots, which are elaborated in classical fiqh texts, serve as mechanisms for establishing rights and delivering justice without injustice to either party. These instruments, except for casting lots are widely known for their central role in procedural law and frequent use in judicial practice. In this study, we aim to examine the place of casting lots in Islamic law, a method that is recognized under certain conditions as a means of ensuring justice and resolving disputes. After presenting the lexical and technical definitions of casting lots, we substantiate its legitimacy by examining detailed evidence from the Qur'ân, Sunnah, practices of the Companions, and the consensus of the majority of Muslim jurists. Under the section on the objectives of lots, we explore its legal utility from the perspective of Islamic law. In discussing its application method, we draw on the views of renowned jurists from the four major Sunni madhabs of thought to explain how lots should be cast between parties and under what conditions

the losing party must accept the outcome. We then identify the essential conditions for the validity of casting lots and provide examples from various areas of its application in Islamic jurisprudence. Finally, we present the rulings on lots according to the Ḥanafî, Mālîkî, Shâfi'î, and Ḥanbalî madhabs and assess whether its outcome is legally binding for all parties involved.

Keywords: Islamic Law, Justice, Dispute, Solution, Method, Lots, Distribution.

Giriş

Kur'a, İslâm hukukunun, denge ve adalet anlayışı içinde onayladığı kolaylık vasıtalarından biridir. Çünkü anlaşmazlıkların çözümünde ve hakların dağıtımında/paylaşımında, ihtimallerin eşit olduğu veya alışılacelmış yöntemlerle taraflar arasında tercih yapmanın ve öncelikleri belirlemenin mümkün olmadığı bazı durumlarda başvuru olan problem çözme yöntemidir.

Esasında hukuk sistemleri vahiy kaynaklı olan önceki toplumlardan bu yana insanlar tarafından bilinen ve uygulana gelen bir yöntem olarak kur'anın, Kur'an ve sünnet nasslarında, meşrûiyet (hukukîlik/yasallık) zeminine, adaleti gerçekleştirme ve haksızlığı önlemedeki önemine işaret eden referanslar bulmak mümkündür.

Kur'ayı belli şartlarla ve konularla sınırlı olmak kaydıyla kabul eden Hanefîler dâhil mezheplerin ve İslâm hukukçularının çoğunluğu kur'anın câiz oluşu konusunda görüş birliği halindedirler. Nitekim hakların ve menfaatlerin eşit olması durumunda fakihler, birtakım delillerden hareketle kur'aya başvurulabileceğini söylemektedirler. Söz gelimi İslâm hukukçuları, özellikle Hz. Yûnus'un (a.s) gemi yolculuğu ve Hz. Meryem'in himayesi kıssaları olmak üzere, şer'î delillere dayanarak kur'a çekmenin meşrûiyetinde ittifak etmişlerdir. Ayrıca Nebvî sünnette de kur'adan, Hz. Muhammed'in (s.a.v) hayatında fiilen var olan bir uygulama olarak bahsedilmiştir. Şunu da ifade etmek gerekir ki, kur'aya başvurmak mutlak/genel anlamda kabul edilse de bir yöntem olarak kullanımının detayları ve hükümleri, her mezhebin kendi kurallarına ve içtihat usullerine göre farklılık göstermiştir.

Bilindiği üzere mutlak bir değer/düşünce olarak hukukun idesi ve son hedefi kabul edilen “adalet” ile “hukukun işlevleri” aynı şeyler olmasa da aralarında yakın ilişki mevcuttur. O kadar ki, adalet nihaî bir amaç olarak ifade edildiğinde, hukukun işlevleri, adalete (amaca) götüren ara vasıtalar/hedefler olarak anlam kazanırlar. Normlar bütünü olan hukukun “düzen kurma/düzeni sağlama”, “sosyal ihtiyaçları karşılama” ve “adaleti gerçekleştirme” gibi çok önemli işlevleri vardır.¹ Ne var ki bütünlük ve teklik

¹ Bk. Talip Türcan, *İslâm Hukuk Biliminde Norm-Amaç İlişkisi* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2009), 60-62.

arz eden hukukun mahiyetinin bir sonucu ve bir gerçeğin farklı görünümüleri olarak bu işlevlerin birbiriyle çatışık olmaması istense de hepsi aynı zamanda geçerli olduğu için aralarında bir karşıtlık/çatışık (antinomi) olduğu da kaçınılmaz bir gerçektir.² Bununla birlikte toplumsal düzenin sağlanması ve ihtiyaçların karşılanması, adaletin gerçekleştirilmesi bakımından ön şart niteliğinde olduğundan hukukun çatışan işlevleri arasında adalet daha yüksek bir değere sahiptir.³ Yani düzeni koruma ve toplumsal ihtiyaçları giderme gibi amaçlar hukuk içinde önce ele alınsalar da amaçsal değer olarak adaletten sonra gelirler. Hukukun son amacının adaleti gerçekleştirmek, adaletin de mülkün/toplumun temeli olması hasebiyle biz de anlaşmazlıkların -daha öncelikli yollarla- çözümünün mümkün olmadığı bir durumda başvurulur kur'a yöntemini/ilkesini/vasitasını, başlığımızda hukukun ideali olan ve değerini amaçla birleşmesini ifade eden nihâî kavram olarak "adalet" ile ilişkilendirerek ele aldık.

İslâm hukuku da -tatbik edilme iddiasında olan diğer hukuk sistemleri gibi- hem toplumsal düzeni koruma hem toplumsal ihtiyacı giderme hem de adaleti gerçekleştirmek adına mensupları arasındaki muhtemel tartışma ve anlaşmazlıkların bir şekilde giderilmesini amaç edinmiştir. Bu sebeple birtakım yöntemlere başvurulmuştur ki bunlardan biri de kur'a'dır. Malum olduğu üzere kur'a hem İslâm hukuk metodolojisi (usûl-i fıkıh) hem de pratik hukuk (furû'-ı fıkıh) olmak üzere İslâm hukukunun her iki alanında zikredilen deliller arasında yer alır. Şu var ki İslâm hukuk metodolojisi ilminde, "kaynaklar" anlamında kullanılan deliller şer'î deliller olup kur'a, kimi usulcüler tarafından delil/kaynak kabul edilmezken kimilerine göre ise "ihtilâflı/fer'î deliller" veya "ihtilâflı istidlâl yöntemleri" arasında sayılmaktadır. Öte yandan furû' fıkıh alanında başvurulur ve hem katî hem de zannî nitelikli "hak ispat vasıtaları" veya "hüküm verme yöntemleri" diye ifade edilen delillerden maksat ise adlî delillerdir. Bunlar arasında yer alan ama yine ihtilâflı/zannî nitelikte olan kur'a, katî nitelikteki beyyine, yemin, ikrâr vb. genelgeçer vasıtalar gibi etkili olmasa da başka bir çözüm yolunun olmadığı tereddütlü durumlarda bir hüküm verme yöntemi olarak kabul edilmektedir.

Anlaşılan o ki, kur'a hem usûl ilminde "ihtilâflı istidlâl yöntemlerinden biri" hem de furû' fıkıhın daha çok *kitâbu'l-kısme* adlı alt başlığında "hisselerin belirlenip ayrılması" ve yine *ezân, ahkâmü'l-meyyit, zekât, zekâtü'l-fitr, hac, 'itk, nikâh, talâk, li'ân, beyyinât, ahkâm/akdiye, cihâd/gazâ, ganimet, imâmet/hilâfet, ferâiz/mirâs* gibi ilgili alt başlıklarında ise "öncelik sırasının belirlenmesi" bağlamında başvurulur çözüm yöntemi olarak klasik fıkıh literatüründe oldukça geniş sahada yer almıştır. Fıkıh doktrini çerçevesinde ele

² Bk. Adnan Koşum, "Hukukun İşlevleri Arasındaki Zıtlık ve Adaletin Üstünlüğü Bakımından İslâm Hukuku", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 47/1 (Nisan 2006), 56.

³ Bk. Vecdi Aral, *Toplum ve Adaletli Yaşam* (İstanbul: Filiz Kitabevi, 1988), 9.

aldığımız çalışmamızda referansta bulunduğumuz âyet ve hadîslerin yorumu için ilk dönem tefsir ve hadîs kaynaklarına başvurulmuştur. İlk dönem Hanefî âlimleri kur'a'ya başvurmanın meşrûiyeti konusunda ilke/usûl açısından ihtilafa düşmüş; bir kısmı hiç-bir şekilde cevaz vermezken bir kısmı da eşler arasında adaletli davranma ve özellikle ortaklar arasında mal paylaşımı konuları ile kayıtlı olarak kabul etmişlerdir.⁴ Fakat kur'anın fıkıhtaki dayanağına, önemine ve gayelerine etraflıca değinilmemiştir. Söz gelimi Şâmile programı üzerinden yapılan taramada, kur'ayı belli alanda kabul edenlerin, mal paylaşımı konusunda nasıl kur'a çekileceği (keyfiyet) ile ilgili ifadelerine ilk olarak klasik dönem Hanefî fakihlerden Kudûrî'nin (ö. 428/1037) *el-Muhtasar* adlı eserinde yer verildiği görülmüştür. Bu konuda Kudûrî'nin ifadeleriyle içerik olarak aynı ve fakat daha ayrıntılı olan açıklamalara Kudûrî'den dört asır sonra vefat eden Hanefî fıkıhçılardan İbnü'l-Hümâm'ın (ö. 861/1457) *Fethu'l-Kadîr* adlı eserinde de rastlanılmıştır. Osmanlı âlimi Dâmâd Efendi [Şeyhîzâde (ö. 1078/1667)] ise *Mecma'u'l-Enhur* adlı eserinde kur'anın keyfiyetini, kullanılan malzemeler ve gerçekleştirilen işlemler bakımından öncekilerden biraz farklı bir izahla ortaya koymuştur. Öte yandan diğer üç mezhepte en başından itibaren kur'anın meşrûiyeti ve yapılış şekli ayrıntılı olarak ele alınmış; fıkıhın uygulandığı alanlarından örnekler verilerek detaylı bir şekilde bahsedilmiştir. Mesela İmam Mâverdî'nin *el-Hâvi'l-Kebîr* adlı eserinde İmam Şâfiî'den (ö. 204/820) yaptığı iktibas ve Hanbelî fakih İbn Kayyim el-Cevziyye'nin *et-Turuku'l-Hükmiyye fi's-Siyâseti's-Şer'iyye* adlı eserinde kur'a konusuna uzunca bir bölüm açmış olması bunu göstermektedir. Yaptığımız literatür taraması neticesinde, ülkemizde son zamanlarda doğrudan kur'a konusu ile ilgili hazırlanan ve makale çalışmamızla büyük oranda benzerlik teşkil eden “müstakil” çalışmaların; bir yüksek lisans tezi ve bir ansiklopedi maddesi olmak üzere iki adet olduğunu gördük. Bunların ilki, “Öztürk, Halil. *İslâm Hukukunda Kur'a*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1998 (66 s.)” künyeli çalışmadır. Ulusal Tez Veri Tabanı üzerinden yayınlanmasına izin verilmeyen tezin içeriği, sistematigi, sınırları ve bulguları hakkında bilgi edinemediğimiz için makalemizle ortak ve farklı yönlerini tespit edemediğimiz gibi literatüre katkısı hakkında da bilgi edinemedik. İkinci ise, “Apaydın, H. Yunus. ‘Kur'a (Fıkıh)’. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/382-383. Ankara: TDV Yayınları, 2002” künyeli ansiklopedi maddesidir. Burada kur'adan tanımı, meşrûiyeti, mezhepler açısından uygulama alanları ve hükmü bağlamında çok kısa bir şekilde (ana hatlarıyla) bahsedilmiştir. Bu durum, kur'a

⁴ İlk dönem Hanefîlerden Ebû Bekr el-Cessâs ve İmam Mâturîdî, Hz. Yûnus ile Hz. Meryem kıssalarındaki kur'a çekme işleminin onlara özgü olduğunu ve genel kural olarak başka kişi ve olaylara tatbik edilemeyeceğini belirterek kur'a'ya kesinlikle cevaz vermezlerken Serahsî, Kâsânî ve Merğînânî ise belli alanlarla ve kayıtlarla sınırlı olmak üzere cevaz verirler. Her iki grubun kur'a hakkındaki görüşleri, “Hanefî Mezhebi” başlığı altında ayrıntılı olarak zikredilmiştir.

konusunun daha ayrıntılı bir şekilde ele alınıp irdelenmesini gerekli kılmıştır. Son olarak, kur'ayla ilgili müstakil bir çalışma olmayan ve fıkıhın sadece murâfa'a/muhâkeme usulü (usûl/yargılama hukuku) alanı özelinde delillerin çatışması ve belirsizliğin giderilmesi bağlamında son çare -özel/istisnâî bir durum- olarak hangi hallerde kur'aya başvurulacağına temas eden, "Yaylalı, Davut. *İslam Hukukunda Adli Deliller*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi, 2022" künyeli eserden bahsetmek gerekir. Nitekim eserin birinci bölümünün 'Delillerin ikamesi, Değerlendirilmesi, Çatışması ve Tercihi' başlığı altında, birbirine zıt iki delil (beyyine) hakkında yapılacak işlemler sıralanmış ve bir de çatışmayı ve belirsizliği giderme yolu olarak kur'a yöntemine dört mezhebin görüşleri çerçevesinde değinilmiştir.⁵ Görüldüğü üzere bu eserde kur'anın meşrûiyeti, gayeleri, yapılış şekli, şartları, diğer uygulama alanları vb. konulara yer verilmemiştir. Araştırmalarımız neticesinde, modern dönemde Arap coğrafyasında kur'a başlıklı tespit edebildiğimiz müstakil çalışmalar ise; bir yüksek lisans tezi ve yedi makaleden oluşmaktadır. Atıf yapılan tüm eserler çalışmamızın kaynakça kısmında tam künyeleriyle belirtilmiştir.

Denilebilir ki, kimi fıkıhçılara göre fazlasıyla kıyastan uzak olan kur'a, beyyine ve ikrar gibi başka bir çözüm yolu bulunmadığında başvurulabilecek bir yöntemdir. Başka bir deyişle kur'a, bir delil, bir karine veya bir alamet vasıtasıyla hak/pay sahibinin tespit edilemediği durumlarda hakkın/payın kim(ler)e ait olacağı konusunda başvurulabilecek hâl çaresidir. Gerek usûl ilminin ihtilaflı istidlâl yöntemlerinden biri gerekse oldukça zayıf bir ispat vasıtası olması hasebiyle taşıdığı zannîlik vasfı bu yöntemi tartışılır hâle getirirse de bir çözüm yolu ortaya koymuş olması ve bir şekilde hukuksal düzeni korumaya, hukuk ihtiyacını karşılamaya ve nihayet hukukun son/ana gayesi olan adaleti sağlamaya hizmet etmesi bakımından önemlidir. Bu nedenle biz bu araştırmada hakları korumak ve paylaştırmak, adaleti sağlamak amacıyla başvuru muhtemel problem çözme yollarından biri olan kur'anın, fikhî delillerinden, gayelerinden ve islâm hukukundaki uygulama alan ve örneklerinden hareketle hukukî geçerliliğini, işlevselliğini ve hukuk sistemi içerisindeki yerini ortaya koymayı hedefledik. Dolayısıyla makalenin planlanan hacmini, sınırlarını aşmamak ve konu bütünlüğünü bozmamak için kur'anın Türk hukuk sistemi içindeki yerine ve uygulama alanlarına ayrıntılı olarak değinmedik. Şunu da ifade edelim ki hem İslam hukuk hem de Türk hukuk sisteminde, ispat vasıtalarının yetersiz olduğu ve mevcut çekişme ve belirsizliği gidermenin başka bir yolunun olmadığı durumlarda kur'a yöntemine başvurulması, bu iki hukuk sisteminin benzer durumlarda benzer çözüm yolunu kullanıldığını göstermektedir. Söz gelişi Türk hukuk sisteminde de kamu ve özel hukuk davalarında adlî deliller arasındaki çatışmayı gidermek için son çare olarak kur'a yöntemi uygulandığı gibi konutların

⁵ Bk. Davut Yaylalı, *İslam Hukukunda Adli Deliller* (İstanbul: Doğu Kütüphanesi, 2022), 211-220.

dağıtımında hak sahiplerini belirleme, eşit haklara sahip ortaklar arasında mal paylaşımı yapma, sportif faaliyetlerde öncelik hakkının kimde olduğunu veya eşit oy alan adaylardan kimin kazanmış sayılacağını belirleme gibi durumlarda da kur'a yöntemine başvurulmaktadır. Fakat kaynak/delil, ilke ve bazen kur'anın uygulanacağı meselelerin/alanların hukuken mubah/yasal olup olmaması bakımından birbirinden farklı olan bu iki hukuk sisteminde konunun tüm yönleriyle mukayesesinin müstakil bir çalışmayı gerektireceği kanaatindeyiz.

1. Kur'anın Tanımı

Arapça bir kelime olan kur'a (الْقُرْعَة), "kur'ada başkalarına galip gelmek" anlamındaki ka-ra-'a/yek-ru-'u/kar-'an (قَرَعَ - يَقْرَعُ - قَرْعًا) kalıbından türemiş masdar bir isimdir.⁶ Sözlükte, "belirli bir şeyi seçmek" veya "eşit şartlar altında bir paylaşırma yöntemi" olarak kullanılan "pay/hisse (*sehm*)" anlamına gelir.⁷ Keza oylama/seçim anlamına da gelen kur'a, ok ve benzeri şeylerin atılması suretiyle yapılan tercih belirleme; eleme veya seçme işleminin adıdır.⁸

Terim olarak sözlük anlamıyla aynı istikamette kullanılan kur'a, özellikle iktisâdî hisselerin paylaşımı (taksim) konusunda anlaşmazlık yaşayan taraflar arasında adalet ve eşitliği gerçekleştirmek için haklar veya menfaatler arasında bir tercih yapmanın imkânsız olması halinde başvurulmuş ve çoğunlukla çeşitli modern finansal işlemlerde kullanılan şer'î bir yöntemdir.⁹ Başka bir tanıma göre, "bazı şeylerin veya ortak malların iki veya daha fazla kişi arasında paylaşımı ve dağıtımı için yapılan özel işlemin adıdır".¹⁰ Esasında kur'a, mislî olmayan ortak malların paylaşılması yollarından biridir.

⁶ Mevlüt Sarı, *el-Mevârid Arapça-Türkçe Lügat* (İstanbul: Bahar Yayınları, ts.), 1218.

⁷ Nezîh Hammâd, *Mu'cemu'l-Mustalahâtî'l-Mâliyye ve'l-İktisâdiyye fî Luğati'l-Fukahâ* (Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 2008), 362; Kâsim Ahmed Câsim, "el-Kur'a fi'l-Fikhi'l-İslâmî", (*Bağdat*) *Câmi'atü'l-Müstansırıyye Mecelletü Diyâli* 54 (2012), 512; Hâlid Ahmed es-Summî Bâbetîn, "el-Kur'a ve Ba'zu İsti'mâlâtihâ fi'l-Hukûki'l-Mütesâviye fi'sh-Şeri'a", *Havliyyetü Külliyyeti'd-Dirâsâtî'l-İslâmiyyeh ve'l-Arabiyyeh li'l-Benâti bi'l-İskenderiyyeh* 35/2 (2019), 295; Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'Ayn*, thk. Mehdî el-Mahzûmî-İbrâhîm es-Sâmirâî (Kahire: Dâru Mektebeti'l-Hilâl, ts), 1/156; Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. 'Umer b. Hüseyin Râzî, *Mefâtihu'l-Çayb (et-Tefsîru'l-Kebîr)* (Lübân: Dâru İhyâi't-Türasi'l-'Arabî, 1999), 26/355.

⁸ Mahmûd Abdurrahmân Abdulmun'im, *Mu'cemu'l-Mustalahât ve'l-Elfâzi'l-Fikhiyye* (Kahire: Dâru'l-Fazilet, 1419/1999), 3/83.

⁹ 'Usmân Alî Muhammed, "el-Kur'a fi'l-Fikhi'l-İslâmî Nemâzicün min Tatbîkâtihâ", *Mecelletü'l-'Ulûmî'l-İslâmiyye* 13 (1433/2012), 343; Muhammed Karîb, *el-Mustalahâtü'l-Cedide* (b.y.: y.y., 1960), 847; Hammâd, *Mu'cemu'l-Mustalahâtî'l-Mâliyye ve'l-İktisâdiyye fî Luğati'l-Fukahâ*, 362.

¹⁰ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukukî İslâmiyye ve Istilahatı Fikhiyye Kamusu* (İstanbul: Bilmen Basım ve Yayınevi, ts.), 7/172.

Kur'anın, delillerin çatıştığı ve tarafların haklarını elde etme çabasında/davasında eşit olduğu durumlarda işe yarayan, tercihe bağlı bir yöntem¹¹ yahut kimin hak sahibi (hak eden) olduğu bilinsin veya bilinmesin, pay sahiplerini ortaya çıkarmak için ok, kalem, çubuk vb. araçların kullanılması olduğu söylenmiştir.¹² Bazen anlaşmazlık yaşayan taraflar arasında karşılıklı sınır belirlemek için de kur'a çekilebilir. Örneğin, iki taraf birbirine bitişik bir araziye sahipse veya iki farklı yerden nehir kanalını açmak istiyorlarsa, kur'a çekimi belirleyici olabilir. Dolayısıyla kur'a üzerine yapılan bu tanım-lardan da anlaşılacağı üzere, başlangıçta taraflardan birinin diğerine üstünlüğü bulunmamaktadır.¹³

2. Kur'anın Meşrûyeti

Meşrûyeti hem Kur'ân ve sünnet gibi şer'î nasslarla hem de fakihlerin ittifakıyla sabit olan¹⁴ kur'a, anlaşmazlıkların çözülmesinin ve/veya hakların tayin edilmesinin mümkün olmadığı tereddütlü durumlarda kullanılan farklı bir yöntemdir. Ne var ki İslâm hukukçularının görüşleri incelendiğinde, daha kuvvetli başka bir delilin varlığına rağmen kur'a yönteminin özel (tek başına) bir bağlayıcılık/belirleyicilik veya zorunluluk ifade ettiğini söylemek mümkün değildir.

2.1. Kur'ayı Şartsız Kabul Edenlerin Delilleri

2.1.1. Kur'ân

Kur'a, Kur'ân-ı Kerîm'de, bizden önceki şeriatlerden bahseden birçok ayette geçmektedir. İlk olarak, “Şüphesiz Yûnus da peygamberlerdendi. Hani o kaçıp yüklü gemiye binmişti. Gemidekilerle kur'a çekmiş ve kaybedenlerden olmuştu.”¹⁵ âyetlerini örnek verebiliriz. Bu âyetler, Hz. Yûnus'un (a.s) bindiği gemiden kimlerin atılacağına karar vermek için kur'a çekildiğine ve bu kur'anın adaleti sağlamak için nasıl bir yöntem olarak kullanıldığına işaret etmektedir.¹⁶ Kur'a çekme olayı, Hz. Meryem kıssasında da geçmektedir.

¹¹ Muhammed Mahmûd Talâfihah - Ferâs Yûsuf Kesâsebeh, "el-Hüküm bi'l-Kur'a fi'l-Fıkhi'l-İslâmî ve'l-Kânûn", *Mecelletü's-Sher'a ve'l-Kânûn* 30 (2016), 26; Hüsâmuddîn 'Afâne, "el-Kur'a fi's-Sher'ati'l-İslâmiyye", *el-Urdûn Mecelletü Hedyi'l-İslâm* 4 (2000), 1; Yâsir Dâvud Süleymân Mansûr, *Ahkâmu'l-Kur'a fi'l-Fıkhi'l-İslâmî* (Nablus-Filistin: Câmi'atü'n-Necâh, 2000), 13.

¹² Bk. 'Afâne, "el-Kur'a fi's-Sher'ati'l-İslâmiyye", 26; Bâbetîn, "el-Kur'a ve Ba'zu İsti'mâlâtihâ fi'l-Hukûki'l-Mütesâviye fi's-Sher'a", 296.

¹³ İbn Hatîb Muhammed b. Muhammed eş-Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti Elfâzi'l-Muhtâc*, thk. Alî Muhammed Mu'avvid - Âdil Ahmed 'Abdülmevcûd (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994), 3/517.

¹⁴ "Kur'a", *el-Mevsû'atu'l-Fıkhiyye* (Kuveyt: Vezâretu'l-Evkâf ve's-Suûn'l-İslâmiyye, 1995), 33/137.

¹⁵ *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012), es-Sâffât 37/139-141.

¹⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Berdûnî - İbrâhîm Etîş (Kahire: Dâru'l-Kütübî'l-Mısriyye, 1964), 15/124.

Nitekim Yüce Allah (c.c), Meryem'in himaye edilmesi (kefâlet) meselesinde, Kur'ân'ın bu olaydan bahseden “...Meryem'i kim himayesine alıp koruyacak diye kalemelerini (kur'a için) atarlarken...”¹⁷ âyetinde, Yahudî âlimlerin (ahbâr) kalemelerini suya atarak kur'a çektiklerinden haber vermektedir. İslâm şeriatında/hukukunda da bu uygulamaya aykırı bir hüküm vârid olmamıştır.¹⁸ Bilakis özellikle kur'anın uygulama alanını geniş tutan Şâfiî ve Hanbelî mezheplerinin önemli temsilcilerinden Fahreddîn er-Râzî (ö. 606/1210) ile İbn Kayyim el-Cevziyye (ö. 751/1350), Hz. Meryem olayından bahseden âyeti, kur'anın hukukî zeminine temel teşkil edecek şekilde -olumlu- yorumlamışlardır.

Fahreddîn er-Râzî, kur'a hakkında şöyle demiştir: Hz. Zekeriyya'nın Hz. Meryem'i himayesi konusunda olduğu gibi kur'a, hak sahibinin belirlenmesi için farklı yöntemlerle yapılmış olup bazen belirgin kriterlerle bazen de açık olmayan kurallar üzerinden uygulanmıştır.¹⁹

İbn Kayyim el-Cevziyye de, hüküm verme yollarından biri olarak kur'adan bahsetmektedir. Buna delil olarak da “...Meryem'i kim himayesine alıp koruyacak diye kalemelerini (kur'a için) atarlarken sen yanlarında değildin...”²⁰ âyetini zikretmektedir. İbn Kayyim el-Cevziyye, âyetin yorumu sadedinde Katâde'nin [b. Di'âme es-Sedûsî (ö. 117/735)], “Meryem, onların imamının ve efendisinin kızıydı ve İsrailoğulları onun için anlaşmazlığa düştüler. Bunun üzerine kimin, onun himayesini üstleneceğini belirlemek için kalemleriyle kur'a çektiler. Kur'a, Zekeriyya'ya (a.s) çıktı. Çünkü Meryem'in teyzesinin kocasıydı. O da, Meryem'i yanına aldı” şeklindeki ifadelerine yer vermiştir. Aynı ifadelerin Mücâhid'den de nakledildiğini belirtmiştir.²¹ Keza İbn Abbâs'ın, “Meryem mescide bırakıldığında, mescid halkı onun himayesi için kur'a çekti. Bunlar vahyi yazan kimselerdi ve aralarından kimin Meryem'i himaye edeceği konusunda kalemle-riyle kur'a çektiler” şeklindeki sözlerine de atıfta bulunarak konunun tefsir ehli arasında ittifakla kabul edildiğini belirtmiştir.²²

2.1.2. Sünnet

İbadetlerden eşler arası ilişkilere, ticarî hayattan yargılamaya varıncaya kadar birçok konuda bir hak belirleme ve adalet tesis etme yöntemi/ilkesi olarak kur'anın

¹⁷ Bk. Âl-i İmrân 3/44.

¹⁸ Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti Elfâzi'l-Muhtâc*, 3/600.

¹⁹ Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb (et-Tefsîru'l-Kebîr)*, 8/220-221.

²⁰ Âl-i İmrân 3/44.

²¹ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr İbn Kayyim el-Cevziyye, *et-Turuku'l-Hükmiyye fi's-Siyâseti's-Şer'iyye* (Beyrut: Dâru'l-Erkâm b. Ebî'l-Erkâm, 1999), 245.

²² Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr İbn Kayyim el-Cevziyye, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm*, thk. İbrâhîm Ramazan (Kahire: Dâru ve Mektebetü'l-Hilâl, 1410/1990), 217.

meşrûluğu noktasında Hz. Peygamber'in uygulamalarından birçok örnek göstermek mümkündür. Bunlardan üçü şöyledir:

1) Ebû Hureyre'den (r.a.) rivayet edildiğine göre, Rasûlullah (s.a.v), içlerinden her birisinin bir mal veya eşyanın kendisine ait olduğunu iddia eden bir grup insana bu mal/eşya hakkında yemin teklif etmiş fakat onlar acele etmişlerdir. Bunun üzerine, onların hangisinin yemin edeceği konusunda kur'a çekilmesini emretmiştir.²³

2) Hz. Âişe'den (r.ah) rivayet edildiğine göre, Allâh Resûlü (s.a.v) sefere çıkacağı zaman, hanımları arasında kur'a çekti. Kur'a kime çıkarsa, onunla sefere giderdi. Beraber gittiği her bir hanımına, bir gün ve gece taksim ederdi.²⁴ Bu hadîs, Hz. Peygamber'in seyahat sırasında eşleri arasında adaleti sağlamak için kur'a çektiğini göstermektedir. Yine Hz. Âişe'nin Müslim'de geçen rivayetinde, Hz. Peygamber'in sefere çıktığı zaman hanımları arasında kur'a çektiği ve kur'anın kendisi ile Hz. Hafsa'ya (r.ah) çıktığı belirtilmektedir.²⁵

3) Ebû Hureyre'den rivayet edilen bir hadîs, insanlara camide yapılan önemli uygulamaların değerini hatırlatır. Hadîsin anlamı şu şekildedir: *"Eğer insanlar, ezanın ve cemaatle namaz kılınan ilk safta olmanın faziletini bilseydi, bu konuda kur'a çekmek zorunda kalsalar bile, ona ulaşmak için kur'a çekerlerdi"*.²⁶ Bu hadîste, Hz. Peygamber namaz kılınan safların ve namaz vakitlerinin önemli sevaplar ihtiva ettiğini, insanların bu değerli fırsatları kaçırmamak için yarışmaları gerektiğini ve dolayısıyla öncelikli olanı belirlemede başvurulacak yöntemlerden birinin de kur'a olduğunu vurgulamaktadır.

Şu hâlde zikredilen hadîsler, kur'a çekilişi yapmanın; insanlar arasında öncelikli olanı belirlemek, uzlaşmayı sağlamak ve anlaşmazlıkları çözmek için bir yöntem olarak meşrû olduğuna dair bilgi vermektedir.²⁷

²³ Muhammed b. İsmâ'il el-Buhârî, *el-Câmi'u's-Sahîh* (İstanbul: Dâru Sahnûn ve Çağrı Yayınları, 1413/1992), "Şehâdât", 24; "Kur'a", 33/137; el-Hüseyn b. Mahmûd b. el-Hasen Muzhiruddîn ez-Zeydânî, *el-Mefâtîh fî Şerhi'l-Mesâbîh*, thk. Nûruddîn Tâlib vd. (Kuveyt: Dâru'n-Nevâdir, 1433/2012), 4/325 (No. 2837).

²⁴ Bk. Buhârî, "Hibe", 15.

²⁵ Bk. Ebu'l-Hüseyn b. el-Haccâc Müslim, *el-Câmi'u's-Sahîh* (İstanbul: Dâru Sahnûn ve Çağrı Yayınları, 1413/1992), "Fedâilü's-Sahâbe", 88.

²⁶ Buhârî, "Ezân", 9, 32; Müslim, "Salât", 129.

²⁷ Muhammed, "el-Kur'a fî'l-Fikhi'l-İslâmî Nemâzicün min Tatbîkâtihâ", 356.

2.1.3. Sahabe Uygulaması

Sahabilerden, ganimetlerin dağıtımında²⁸ ve ihtilâflı olan işlerin çözümünde²⁹ kur'aya başvurdukları rivayet edilmiştir. Sahabenin uygulaması, kur'a çekiminin, adaletin sağlanmasında bir vasıta olarak kabul edildiğine delâlet eder. Nitekim nakledildiğine göre, Hz. Ömer'in hilâfeti döneminde, Kadisiye'nin fethi zamanında Sa'd b. Ebî Vakkâs'ın Müslümanlara komutan tayin edildiği bir günde, sahabe arasından bazı kişiler ezan okuma konusunda ihtilâf ettiklerinde, Sa'd b. Ebî Vakkâs aralarındaki ihtilâfi gidermek için kur'a çekmiştir.³⁰

2.1.4. Fakihlerin Çoğunluğunun İttifakı

Mâlikî, Şâfiî, Hanbelî, bazı İmamiyye, Zâhirî ve Zeydî fakihleri, kur'anın meşrûluluğunu Kitâb, sünnet ve sahabe uygulamalarına dayandırmışlardır.³¹ Fakat bahsi geçen mezhep fakihleri onun delil olma (hücciyet) durumunun yargısal/kazâî mi yoksa kendiliğinden/zâtî mi olup olmadığı konusunda ihtilâf etmişlerdir. Bazıları onu yargısal bir araç olarak görürken, bazıları ise tartışan taraflardan birinin diğerini kur'a kullanmaya davet etmesinin gerekmediğini, yargıcın müdahalesine gerek olmadığını savunmuşlardır.³²

İmam Kurtubî (ö. 671/1273), “Şüphesiz Yûnus da peygamberlerdendi. Hani o kaçıp yüklü gemiye binmişti. Gemidekilerle kur'a çekmiş ve kaybedenlerden olmuştur.”³³ âyetlerinin bazı âlimler tarafından kur'aya delil gösterildiğini, kur'anın, paylaşımda adaleti isteyen herkes için İslâm hukuk sisteminde başvurulacak bir yöntem/ilke (asl) olduğunu; dolayısıyla delil yönünden eşit olanlar arasında, adaleti sağlamak, gönülleri huzura kavuşturmak ve onlar arasındaki şüpheyi kaldırmak için müctehidlerin çoğunluğu tarafından kabul edilen bir uygulama (sünnet) olduğunu belirtir. Ona göre, paylaşımı yapılan mal, aynı türden olduğu sürece, taraflardan biri diğerine/arkadaşına karşı üstün tutulmadan Kitâb ve sünnetteki birtakım uygulamalardan hareketle kur'a ile hüküm verilir. Nitekim uygulamanın sabit oluşu noktasında da Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm'ın (ö. 224/838),

²⁸ Bk. Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm, *el-Envâl*, thk. Halîl Muhammed Herrâs (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 21.

²⁹ Bk. Bedruddîn Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed el-'Aynî, *'Umdetü'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, nşr. Heyet (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî-Dâru'l-Fikr, ts.), 8/16.

³⁰ 'Aynî, *'Umdetü'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, 5/124; Zeynüddîn Muhammed b. Ahmed Zekeriyâ el-Ensârî, *Minhatü'l-Bârî bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, thk. Süleymân b. Dürey' el-'Âzîmî (Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd li'n-Neşr ve't-Tevzî', 2005), 1/630; Muhammed b. Alî b. Muhammed eş-Şevkânî, *Neylu'l-Evtâr Şerhu Munteka'l-Ehbâr*, thk. Enver el-Bâz (el-Mansûra: Dâru'l-Vefâ - Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1440/2019), 4/155.

³¹ Mansûr, *Ahkâmu'l-Kur'a fi'l-Fikhi'l-İslâmî*, 14-15.

³² Muhammed, "el-Kur'a fi'l-Fikhi'l-İslâmî Nemâzicün min Tatbikâtihâ", 358.

³³ es-Sâffât 37/139-141.

“peygamberlerden üçü; Yûnus (a.s), Zekeriyâ (a.s) ve bizim peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v) kur’a ile amel etmiştir” sözünü aktarır.³⁴

İbn Âdil ed-Dımaşkî (ö. 8./14.yy) de, Sâffât sûresi 139 ilâ 141. âyetlerin kur’anın varlığını ispat ettiğini ve mal paylaşımında adaleti sağlamak isteyen herkes için kur’anın, şeriatta başvurulacak bir yöntem (asl) kabul edildiğini belirtmiştir. Bununla birlikte İbn Âdil, diğer mezheplerden farklı kanaatte olan Ebû Hanîfe (ö. 150/767) ve arkadaşlarının, kur’a konusunda vârid olan hadisleri, kur’a çekmede yapılan işlemin Yüce Allah’ın yasaklamış olduğu “fal okları (ezlâm)” ile benzerlik taşıması sebebiyle reddettikleri, kendileri dışındaki çoğunluğun delil diye ortaya koyduğu uygulama örneklerini kabul etmedikleri, onlara göre kur’anın dayanaksız olduğu şeklindeki bilgilere de yer vermiştir.³⁵

İmam Ahmed b. Hanbel (ö. 240/855), kur’a ile amel etme noktasında önde gelen fakihlerden biri olarak bilinir. Nakledildiğine göre kendisinde kur’a ile ilgili birçok nass ve rivayet (âsâr) mevcuttu. Hanbelî fakih Ebû Bekr el-Hallâl (ö. 311/923) bu konuda müstakil bir eser yazmıştır. İbn Kayyim el-Cevziyye de aynı istikamette görüş belirtmiştir.³⁶ Nitekim o, “eğer kendilerinden sahih olarak rivayet edilmişse, dört mezhep imamı bizden öncekilerin şeriatini (şer’u men kablenâ) hüccet kabul etmişlerdir”³⁷ diyerek görüşünü temellendirmiştir.

2.2. Kur’ayı Şartlı Kabul Edenlerin Delilleri

Hanefî mezhebinde kur’anın meşrûiyetinin ihtilâflı olduğunu ve hem cevazına hem de adem-i cevazına dair görüşlerin mevcut olduğunu öncelikle belirtmek gerekir. Bazı kaynaklarda, Hanefîlerin her iki görüşüne de atıfta bulunulmuştur. Mesela bu görüşlerden birinde, Ebû Hanîfe ve arkadaşlarının mutlak olarak kur’a ile ameli, kur’aya dair rivayet edilen hadisleri reddetmiş oldukları ve kur’anın hiçbir anlamının olmadığını, hatta bu uygulamanın, Allah’ın yasakladığı fal oklarına benzediğini iddia ettikleri nakledilmiştir.³⁸ Nitekim mesela ilk dönem Hanefî âlimlerden Ebû Mansûr el-Mâturîdî (ö. 333/944), Âl-i İmrân sûresi 44. âyetin tefsiri sadedinde, bazılarının Hz. Zekeriyâ’nın çekilen kur’a sonunda Hz. Meryem’in bakımını üstlenmesini delil getirerek kur’a çekmeyi câiz görmelerini ve bağlayıcı saymalarını “bâtıl delillendirme” olarak nitelendirir. Çünkü ona göre, Hz. Zekeriyâ’nın kur’aya göre amel etmesi ilahî iradenin bir gereğidir

³⁴ Bk. Kurtubî, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, 4/86; Mansûr, *Ahkâmu’l-Kur’a fi’l-Fikhi’l-İslâmî*, 15.

³⁵ Ebû Hafs Sirâcuddîn 'Umer b. Alî İbn Âdil, *el-Lübâb fî Ulûmi’l-Kitâb*, thk. Âdil Ahmed ‘Abdülmevcûd - Alî Muhammed Mu’avvîd (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1998), 5/220.

³⁶ Bâbetîn, "el-Kur’a ve Ba’zu İsti’mâlâtihâ fi’l-Hukûki’l-Mütesâviye fi’ş-Şer’i’a", 300-301.

³⁷ İbn Kayyim el-Cevziyye, *et-Turuku’l-Hükmiyye fi’s-Siyâseti’ş-Şer’iyye*, 245.

³⁸ Kurtubî, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, 4/86.

ve bağlayıcıdır. Dolayısıyla bu durumu diğer insanlara teşmil etmek doğru değildir.³⁹ Yine Hanefîlerden biri olarak Ebû Bekr el-Cessâs (ö. 370/981) da, Sâffât sûresi 139-141. âyetlerde bahsedilen kıssada, Hz. Yûnus (a.s) için kur'a çekilmesinin ona özgü bir durum olduğunu, genel kural olarak uygulanamayacağını belirtmiştir.⁴⁰ Ancak İbnu'l-Münzir en-Nisâbü'rî'den (ö. 318/930[?]) nakledilen diğer görüşe göre ise, Ebû Hanîfe'nin, kur'anın bazı durumlarda câiz olduğunu kabul ettiği ve "kur'a, kıyasla tutarlı değildir ancak biz kıyası terk edip sadece rivayet ve sünnetle amel ettik" dediği belirtilmiştir.⁴¹ Bununla birlikte Hanefîler, sünnette yer alan uygulamanın kur'adan farklı şey olduğunu ve kumarı çağrıştıran şeyin câiz olamayacağını söylemişlerdir.

Kur'ayı şartlı olarak kabul eden Hanefîler, görüşlerine dayanak olarak sünnetten ve kıyastan delil göstermişlerdir.

2.2.1. Sünnet

Tâbiîn âlimlerinden olan Katâde'den yapılan rivayette, Hz. Peygamber döneminde iki adam, her biri kendisine ait olduğunu söyleyip iki şahit getirerek bir deve hakkında davalıştığında, Hz. Peygamber her ikisi için deve üzerinde birer paya hükmetmiştir.⁴² Bu rivayete dayanarak Hanefîlerin bir kısmı, Hz. Peygamber'in bu iki kişi arasında taksim yaptığını ve kur'aya başvurmadığını söylerler. Bu görüşteki Hanefîler bahsi geçen sebepten dolayı kur'ayı câiz görmeyenler ve kur'anın meşrû olmadığını iddia ederler.⁴³

2.2.2. Kıyas

Kur'ayı câiz görmeyen Hanefîler, onu kumara kıyas etmişlerdir. Çünkü onlara göre gerek kur'a gerekse kumar (*meysir*), hak sahibini belirlemeye yardımcı olan vasıtalarlardır. Dolayısıyla kaçınılması gerektiği belirtilen işlerden biri olarak kumar, "Ey iman edenler! (Aklı örten) içki (ve benzeri şeyler), kumar, dikili taşlar ve fal okları ancak, şeytan işi birer pisliktir. Onlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz."⁴⁴ âyetiyle haram kılındığı için,

³⁹ Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed el-Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, thk. Ahmed Vanlıoğlu vd. (İstanbul: Dâru'l-Mîzân, 1425/2005), 2/303.

⁴⁰ Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî el-Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'an*, thk. Abdüsselâm Muhammed Alî Şâhîn (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1994), 3/496-497.

⁴¹ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, 4/86.

⁴² Bk. Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk el-Ezdî es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *es-Sünen* (İstanbul: Dâru Sahnûn ve Çağrı Yayınları, 1413/1992), "Akdıyye", 22 (No. 3615); Ebu'l-Mehâsin Yûsuf b. Mûsâ Cemâliüddîn el-Malatî, *el-Mu'tasar mine'l-Muhtasar min Müşkili'l-Âsâr li Ebi'l-Velîd el-Bâcî* (Beyrut: Âlemu'l-Kütüb - Kahire: Mektebetü'l-Mütenebbî - Dimaşk: Mektebetü Sa'deddîn, ts.), 2/23.

⁴³ Mansûr, *Ahkâmu'l-Kur'a fi'l-Fikhi'l-İslâmî*, 20-21.

⁴⁴ el-Mâide 5/90.

kur'anın da haram olduğunu iddia etmişlerdir. Çünkü çekilişin sonucuna bağlı olarak hak kazanmanın kumar olduğu düşünüldüğünde, kur'a da kumar türlerinden biri haline gelmiş olur ve bu sebeple haram kabul edilir.⁴⁵

Bazı Hanefiler ise, kur'anın kumar olmadığını; zira kumarın, haksız olan kişiye hak verme ve -hakkı- haksızlar arasında döndürme anlamına geldiğini, oysa kur'anın eşit hak sahipleri arasında ve hâkimin zan altında kalmaması, gönüllerin rahatlatılması için yapıldığını söylerler. Bu görüştekilere göre, kur'a kumar sayılıyorsa kesin olarak haram olurdu ve hâkimin paylaşımında bu yola başvurulması da câiz olmazdı.⁴⁶ Bu gruptaki Hanefiler, kur'anın, İslâm'ın ilk dönemlerinde uygulandığını söylemişlerdir. Nitekim Hz. Alî'nin, aynı temizlik (*tuhur*) halinde -köle- bir kadınla ilişkiye giren üç kişi arasında, bir çocuk yüzünden çıkan anlaşmazlık sebebiyle kur'a çektiğini, olay Resûlullah'a götürüldüğünde, Resûlullah'ın gülererek kabul ettiğini ancak bu olaydan veya Resûlullah'ın vefatından sonra Hz. Alî'nin bu uygulamayı bıraktığını belirtmişlerdir. Olumlu yönde kanaat belirten Hanefiler, Hz. Alî'nin daha sonra bu uygulamayı terk etmiş olmasının, önceden bizzat uyguladığı ve Resûlullah'ın onayladığı kur'anın terk edildiği anlamına gelmediğini; bilakis çocuğun bu kişilerden kime ait olduğunun (kime verileceğinin) tespitinde -kâiflik gibi- kur'adan daha güçlü ve daha öncelikli bir hükmün/yöntemin ortaya çıkması nedeniyle uygulamanın sona erdiğini de ayrıca belirtirler.⁴⁷

3. Kur'anın Gayeleri

3.1. Adaleti Sağlamak

Kur'a, taraflar arasında eşit hakların âdil bir şekilde dağıtılması için bir araç olarak kullanılır. Çoğu fakih (*cumhûr*), İslâm hukukunda kur'anın, taraflar arasındaki adaleti sağlamak için başvuru yollarından biri olduğunu belirtmişlerdir.⁴⁸ Bu nedenle kur'a, ortaklar arasında bölünmesi gereken şeyler söz konusu olduğunda çoğu hukukçu tarafından ittifakla kabul edilmiştir. Nitekim İbnu'l-Münzir'in, "Ortaklar arasında

⁴⁵ Mansûr, *Ahkâmu'l-Kur'a fi'l-Fikhi'l-İslâmî*, 21-22.

⁴⁶ Ebû'l-Ferec Zeynüddîn Abdurrahmân İbn Receb, *el-Kavâ'id fi'l-Fikhi'l-İslâmî* (Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1933), 348; Mansûr, *Ahkâmu'l-Kur'a fi'l-Fikhi'l-İslâmî*, 21-22.

⁴⁷ Ebû Dâvûd "Talâk", 32; Malatî, *el-Mu'tasar mine'l-Muhtasar min Müşkili'l-Âsâr li Ebi'l-Velîd el-Bâcî*, 2/24; Mansûr, *Ahkâmu'l-Kur'a fi'l-Fikhi'l-İslâmî*, 22-23. Benzer ifadeler için bk. Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, thk. Muhammed Abdulkâdir 'Atâ (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1424/2003), 10/451.

⁴⁸ Muhammed, "el-Kur'a fi'l-Fikhi'l-İslâmî Nemâzicün min Tatbikâtihâ", 359; Mansûr, *Ahkâmu'l-Kur'a fi'l-Fikhi'l-İslâmî*, 24; Câsim, "el-Kur'a fi'l-Fikhi'l-İslâmî", 517.

taksim edilen şeylerde kur'a ile amel edilmesi, İslâm hukukçuları arasında neredeyse görüş birliği (icmâ) ile kabul edilen bir şeydir" sözü de bunu teyit etmektedir.⁴⁹

3.2. Anlaşmazlıkları Çözmek

Kur'a, tartışmaları çözmek için kabul edilebilir bir şer'î yol sunar. Anlaşmazlığın kişisel çıkar çatışmalarına dönüşmesine engel olarak toplumsal iş birliğini korumaya yardımcı olur. Şu hâlde kur'aya başvurulması, payların, eşit hakka sahip kişiler arasında askıda kalmasından daha iyidir.⁵⁰

Fakihler, kur'anın, kin ve nefretin önlenmesi, ruhların yatıştırılması, insanlar arasındaki anlaşmazlıkların son bulması ve takdir edilen paylara razı olunması gibi birçok hikmetlerinin/faydalarının olduğunu belirtmişlerdir. Bu nedenle, Allah'a (c.c.) teslim olmak ve O'nun hükmüne razı olmak gereklidir.⁵¹ Çünkü bir anlamda kur'a, çözüm bekleyen belirsizlik durumunda hükmü Allah'a bırakmak demektir.

4. Kur'anın Yapılma Şekli

Kur'anın yapılma/uygulanma şekli için belirli bir usul yoktur. Esasında din, kur'anın yapılma şekli için özel/sabit bir yöntem belirlememiştir. Bu husus örf ve âdete bırakılmıştır. Nitekim geçmişte anlaşmazlığın giderilmesi ve hakkın tespiti için çekilen kur'a değişik şekil ve malzemelerle gerçekleştirilmiştir.

Hanefîlere göre daha esnek/genişletici yoruma sahip olan diğer üç mezhebin ilk dönem müctehidleri ve fakihlerinin, kur'a çekilişinin hangi malzemeler ve işlemlerle gerçekleştiğine dair ifade ve görüşleri mezheplerinin temel fıkıh kitaplarında ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Söz gelimi İmam Şâfiî şöyle demiştir:

En sevdiğim ve zulümden en uzak olan kur'a, birbirine eşit küçük kâğıt parçalarının [kartların] kesilmesi ve her bir kâğıtta pay sahiplerinin isimleri çıkıncaya/kullanılıncaya kadar isimlerin yazılması şeklinde olanıdır. Daha sonra bu kâğıtlar boyutları eşit fındık kadar yuvarlak çamurlara konulup tartılır, sonra kurutulur. Daha sonra yazılan kâğıtlar hem yazım hem de fındık boyutundaki çamurlara konulma esnasında orada olmayan birinin kucağına atılır. Üzerine bir giysi örtülür. Sonra ona: 'Elini içine sok ve bir çamur

⁴⁹ İbn Âdil, *el-Lübâb fî Ulûmî'l-Kitâb*, 5/220.

⁵⁰ Muhammed, "el-Kur'a fî'l-Fikhi'l-İslâmî Nemâzicün min Tatbikâtihâ", 361; Bâkir İrvânî, *Durûsun Tem-hîdiyye fî'l-Kavâ'idî'l-Fikhiyye* (İran: Müessesetü'l-Fıkh li't-Tab' ve'n-Neşr, ts.), 18.

⁵¹ Talâfihah-Kesâsebeh, "el-Hükm bi'l-Kur'a fî'l-Fikhi'l-İslâmî ve'l-Kânûn", 29; Ebu'l-Vefâ İbrâhîm b. Alî ibn Ferhûn, *Tabsiretü'l-Hükkâm fî Usûlî'l-Akdiyye ve Menâhici'l-Ahkâm* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1301/1884), 2/112; Ebû Muhammed Abdulazîz 'İzz b. Abdisselâm, *Kavâ'idü'l-Ahkâm fî mesâlihi'l-Enâm*, thk. Tâhâ Abdurra'ûf Sa'd. (Kahire: Mektebetü'l-Külliyâtî'l-Ezheriyye, 1991), 1/90; Fahrî Halîl Ebû Safiyye, *Turuku'l-İsbât fî'l-Kadâ'il-İslâmî* (el-Cezâir: y.y., 1994), 189; Mansûr, *Ahkâmü'l-Kur'a fî'l-Fikhi'l-İslâmî*, 25.

*çıkar' denir. Sonra fındık boyutundaki çamur açılır ve ismi okunan kişi hakkını alır. Nihayet ona: 'Artık sıradaki kısmı kur'a ile belirle' denir ve bu şekilde işlem devam eder. Bu işlem hem köle meselesinde hem de diğerlerinde aynı şekilde yapılır.*⁵²

Şâfiî kaynaklar, İmam Mâlik'in (ö. 178/795), "Hâkim, ortaklar arasında istediği şekilde kur'a çeker; mesela mürekkep hokkasının kalemleri ile dahi kur'a çekse yeterli olur" şeklindeki sözünü aktarırlar ve devamında bunun, ihtiyattan sapma ve hâkimlerin yapmaktan menedildiği şüpheye maruz kalma durumu olduğunu söyleyerek eleştirirler.⁵³

Mâlikî hukukçulara göre kur'a çekmenin iki yöntemi vardır: Birincisi, ortakların isimlerinin birer kâğıt parçasına (karta) yazılması; ikincisi ise, bölünen şeyin/mülkiyetin (*el-maksûm*) cüzlerinin kâğıt parçalarına yazılması şeklindedir. Mâlikîler, ikinci yöntemin uygulanabilmesi için payların (*el-ensâb*) eşit olmasını şart koşmuşlardır. Paylarda farklılığın olması sadece emtia türü mallara (*el-'urûz*) özgü olursa câizdir.⁵⁴

Hanbelî hukukçu İbn Kayyim el-Cevziyye de *et-Turuku'l-Hükmiyye fi's-Siyâseti's-Şer'iyye* adlı eserinde kur'anın nasıl yapılacağı hakkında açıklama yaptığı yerde; Ebû Bekr el-Hallâl'ın, Ebu'n-Nadr'den [Muhammed b. Mes'ûd el-Ayyâşî (ö. 320/932)] rivayetle şöyle dediğini aktarıyor:

*Ahmed b. Hanbel'in sevdiği kur'a şekli, Sa'id b. el-Müseyyeb'in dediği gibi, kur'a çeken kişinin insanların yüzüklerini alıp giysisinin koluna (yenine) koyması, kimin yüzüğü önce çıkarsa kur'anın ona çıkması şeklinde olanıdır". Ebû Dâvûd, Ahmed b. Hanbel'e: 'Kur'a, kağıtlara yazarak mı yapılıyor?' diye sorduğunu, onun da: 'İsteyen kağıtlara yazar, isteyen de yüzükleri kullanır' şeklinde cevap verdiğini söylemiştir....*⁵⁵

Yukarıdaki iktibastan anlaşıldığına göre, Ahmed b. Hanbel kur'a çekilişinde belli bir malzemenin kullanılmasının zorunlu olmadığını ve dolayısıyla hakkın tahakkukunu sağlayacak, şaibeden uzak her türlü malzemenin kullanılabileceğini belirtmektedir.

⁵² Ebu'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Mâverdî, *el-Hâvi'l-Kebîr fî Fıkhi Mezhebi'l-İmâmî's-Şâfiî*, thk. Alî Muhammed Mu'avvid - Âdil Ahmed Abdülmevcûd (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1999), 18/40; İmâmu'l-Harameyn Abdülmelik b. Abdullâh el-Cüveynî, *Nihâyetü'l-Matlab fî Dirâyeti'l-Mezheb*, thk. Abdülazîm Mahmûd ed-Dîb (b.y.: Dâru'l-Minhâc, 2007), 19/230.

⁵³ Mâverdî, *el-Hâvi'l-Kebîr fî Fıkhi Mezhebi'l-İmâmî's-Şâfiî*, 18/40; Cüveynî, *Nihâyetü'l-Matlab fî Dirâyeti'l-Mezheb*, 19/230; Ebu'l-Mehâsin 'Abdulvâhid b. İsmâ'il er-Rûyânî, *Bahru'l-Mezheb fî Furû'î'l-Mezhebi's-Şâfiî*, thk. Târik Fethî es-Seyyid (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2009), 8/190.

⁵⁴ Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. 'Arefe ed-Desûkî, *Hâşiyetü'd-Desûkî 'ale's-Şerhi'l-Kebîr*, thk. Muhammed Abdullâh Şâhîn (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1996), 3/511; "Kur'a", 33/138.

⁵⁵ İbn Kayyim el-Cevziyye, *et-Turuku'l-Hükmiyye fi's-Siyâseti's-Şer'iyye*, 249; Mansûr, *Ahkâmu'l-Kur'a fî'l-Fıkhi'l-İslâmî*, 36.

Nitekim günümüzde yapılan bir çalışmada, yukarıdaki alıntının bir özeti mahiyetinde, Ahmed b. Hanbel'in kendisinden aktarılan "Kur'a ne ile çekilirse, hüküm onunla verilir; ister kâğıtlarla olsun isterse yüzüklerle"⁵⁶ şeklindeki sözü de bunu teyit etmektedir.

Kur'a ile amel konusunda daha daraltıcı ve nispeten katı görüşe sahip olan Hanefilerde kur'anın nasıl yapılacağı, ilk dönem Hanefî fakihlerden Kudûrî'nin *el-Muhtasar* adlı eserinde şöyle ifade edilir:

*Paylaştırmayı yapan kişinin (kâsim), birinin payının diğerlerinden tamamen ayrılması için paylaştıracığı şeyi şekillendirmesi, eşitlemesi, ölçmesi, kur'anın yapılma şeklini güzelleştirmesi ve her payı diğerlerinden belirli bir şekilde ayırması gerekir. Ardından ilk pay birinci, sonra ikinci, sonra üçüncü şeklinde her paya sıra numarası verilir. Sonra kur'a çekilir; kur'ada adı ilk çıkana ilk pay, ikinci çıkana ikinci pay verilir. Altın ve gümüş paralar, tarafların rızası olmadan paylaştırmaya dahil edilmez.*⁵⁷

Dört asır sonraki Hanefî fakihlerden İbnu'l-Hümâm kur'anın yapılış şeklini, içerik olarak *el-Muhtasar*'daki cümlelerle büyük ölçüde benzer ama daha anlaşılır bir şekilde ifade etmiştir.⁵⁸

Osmanlı dönemi Hanefî fakihlerinden Dâmâd Efendi (Şeyhîzâde) tarafından yapılan açıklama ise şöyledir:

*...Ortakların adlarını yazarlar ve bunları kartlar haline getirip her bir kartı katlarlar, finıklara benzer hale getirirler ve çamurlara koyarlar. Sonra bunları çıkarırlar, ovarlar ve bir kaba ya da kur'a çekecek kişinin yenine koyarlar. Sonra da bu kişi, kartlara yazılan isimleri birer birer çeker. Bu şekilde kalpleri rahatlatmak için kur'a çekilir. İlk çıkan isim ilk hisseyi alır, ikinci çıkan ikinci hisseyi, üçüncü çıkan üçüncü hisseyi alır ve bu şekilde sırayla devam eder. (...) Burada kâdî veya kassâm tarafından gerçekleştirilen kur'a, ortaklardan her birine düşen payların doğru dağıtıldığını göstermek ve şüpheyi izale etmek için çekilir.*⁵⁹

⁵⁶ Bâbetin, "el-Kur'a ve Ba'zu İsti'mâlâtihâ fi'l-Hukûki'l-Mütesâviye fi'ş-Şeri'a", 305.

⁵⁷ Ebu'l-Hüseyn Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Ca'fer el-Kudûrî, *Muhtasaru'l-Kudûrî fi'l-Fikhi'l-Hanefi*, thk. Kâmil Muhammed Muhammed 'Uveydah (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmîyye, 1418/1997), 228.

⁵⁸ Bk. Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhâmid İbnu'l-Hümâm, *Şerhu Fethi'l-Kadîr 'ale'l-Hidâye (Netâicu'l-Efkâr ile birlikte)* (Mısır: Şirketü Mektebeti ve Matbaatı Mustafâ el-Bâbî el-Halebî ve Evlâduhu, 1389/1970), 9/440.

⁵⁹ Abdurrahmân b. Muhammed b. Süleymân Dâmâd Efendi (Şeyhîzâde), *Mecma'u'l-Enhur fi Şerhi Multeka'l-Ebhur* (İstanbul: Dâru't-Tıba'ati'l-Âmire, 1910), 2/493; Muhammed, "el-Kur'a fi'l-Fikhi'l-İslâmî Nemâzi-cün min Tatbîkâtihâ", 365-366.

Dört mezhebin müctehid ve fakihlerinin yaptıkları açıklamalardan anlaşıldığına göre, kur'a esasında yapılan işlemler ve kullanılan malzemeler genel olarak şunlardır:

1) İsimlerin veya işaretlerin belli kâğıtlara/kartlara yazılması: Tarafların isimleri veya tarafları ayırt edici işaretler kâğıt veya ahşap parçalara yazılır, katlanır ve bir kap veya torbaya konulur. Parçalar iyice karıştırılır ve tarafsız bir kişiden, bunlardan birini çekmesi istenir. Çıkan isim veya işaret geçerli sayılır.⁶⁰

2) Ok veya çubukların kullanılması: Âlimler, tamamen şekil ve uzunluk açısından benzer oklar veya çubuklar kullanırlardı. Çubuklar, gözle görülemeyen küçük bir işaretle (örneğin, bir numara veya harf) işaretlenirdi. Çubuklar bir araya getirilir ve bir kabin içinde karıştırılır, ardından biri rastgele çekilir ve kazanan taraf veya hakem belirlenirdi.⁶¹

3) Yer üzerine çizgiler çizme: Bu yöntem basit durumlarda kullanılırdı. Hâkim veya âlim biri, uzun veya kısa olacağı taraflara belirtilmeden yerde eşit olmayan çizgiler çizer, taraflardan biri bu çizgilerden birini seçer ve daha sonra hangi tarafın seçildiğine bakılırdı.

4) Metal veya taş parçalarının kullanılması: Bazen, eşit büyüklükteki çakıl taşları veya küçük taşlar kullanılırdı ve bunlardan biri özel bir işaretle belirtilirdi. Tüm taşlar bir torba veya kap içinde iyice karıştırılır, ardından bir hakem marifetinde çekilirdi.⁶²

İlk dört maddede söylenenleri inceleyen bir kişi, fakihlerin belirli bir yöntemle bağlı kalmadığını fark eder. Ancak bazı Şâfiîler, kur'anın hokka, kalem, çakıl taşı ya da fındık gibi birbirine eşit olmayan nesnelerle geçerli olmayacağını savunmuşlardır. Bu görüşteki Şâfiî hukukçular, kur'a çeken kişinin, konudan habersiz veya çocuk olması gerektiğini iddia etmişlerdir. Hanbelî hukukçular ise, hedeflenen amacı sağladıktan sonra kur'a çekiminin her şeyle mümkün olabileceğini, fakat her bir nesnenin üzerinde ayırt edici bir işaret olması gerektiğini ileri sürmüşlerdir.⁶³

5) Kur'ada zarlar da kullanılabilir.⁶⁴ Bu durumda sayıların veya işaretlerin belirli bir şekilde yazılması ve sonuçların nasıl hesaplanacağını önceden kararlaştırılması

⁶⁰ Mansûr, *Ahkâmu'l-Kur'a fî'l-Fikhi'l-İslâmî*, 35.

⁶¹ Hammâd, *Mu'cemu'l-Mustalahâtî'l-Mâliyye ve'l-İktisâdiyye fî Luğati'l-Fukahâ*, 362.

⁶² Hammâd, *Mu'cemu'l-Mustalahâtî'l-Mâliyye ve'l-İktisâdiyye fî Luğati'l-Fukahâ*, 362.

⁶³ Bk. Hammâd, *Mu'cemu'l-Mustalahâtî'l-Mâliyye ve'l-İktisâdiyye fî Luğati'l-Fukahâ*, 362; Muhammed, "el-Kur'a fî'l-Fikhi'l-İslâmî Nemâzicün min Tatbikâtihâ", 366.

⁶⁴ Muhammed Ravvâs Kal'acî, *Mu'cemu Luğati'l-Fukahâ* (Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 1996), 477; Ebû Bekr Muhammed b. Hüseyin Âcurrî, *Tahrîmu'n-Nerd ve's-Şatranc ve'l-Melâhi*, thk. Muhammed Sa'îd 'Umer İdrîs (S. Arabistan: İdâretü'l-Buhûsi'l-İlmiyye ve'l-İftâ' ve'd-Da'veh ve'l-İrşâd, 1982), 60-61.

şarttır. Bu, kumar özelliği taşıyan piyango ile aynı değildir. Piyango, bazı kumarhaneler veya şirketler tarafından büyük miktarda para toplayan bir tür kumardır. Bu paranın bir kısmı az sayıda kişiye dağıtılır ve geri kalan kısmı bu yöntemle paylaşılır.⁶⁵

6) Daha güncel ve gelişmiş yöntemler kullanılarak da kur'a çekilebilir. Örneğin bilgisayar gibi teknolojik araçlar veya kavanoz içindeki toplarla yapılan noter çekilişleri ve benzeri diğer modern yöntemler kullanılabilir. Ancak bu, adalet amacıyla yapılmalı ve onun sağlanmasına hizmet etmelidir.⁶⁶

5. Kur'anın Sıhhat Şartları

1) Kur'aya hak kazanmada eşit olma: Tüm tarafların kur'aya hak kazanma konusunda eşit olması gerekir. Yani kur'a, taraflar arasında adalet ve eşitliği sağlamak amacıyla yapılmalı ve hiçbir taraf haksızlığa uğratılmamalıdır. Aksi takdirde kur'a çekmek adaletsizlik olur. Bu durum İmam Şâfiî'nin şu sözünden açıkça anlaşılmaktadır: "Kur'a ancak delilde eşit olanlar arasında çekilir".⁶⁷

Aynı düşüncüyü daha da açarak dile getiren Şihâbüddîn Karâfî (684/1285) de şöyle der:

*Bil ki, maslahat veya hak bir tarafta kesinleştiğinde, onunla başka bir şey arasında kur'a çekmek câiz değildir. Aksi takdirde kur'a, bu kesinleşmiş hakkın veya belirgin maslahatın zâyî' olmasına yol açar. Sadece haklar veya maslahatlar eşit olduğunda ve bir anlaşmazlık bulunduğu kur'a çekilir.*⁶⁸

Şu hâlde eğer hak talipleri arasında hak eşit değilse, kur'a çekmek şer'an câiz değildir. Çünkü hak belirli bir tarafa ait olduğunda, kur'a çekmek bu açık hakkın zâyî olmasına sebep olur. Örneğin, anne ile büyükanne'nin bir çocuğun velâyeti konusunda anlaşmazlık yaşamaları durumunda, şer'an velâyet hakkı anneye aittir. Bu durumda hak açık olduğu için kur'a çekmek câiz değildir.⁶⁹

⁶⁵ Âcurrî, *Tahrîmu'n-Nerd ve's-Şatranc ve'l-Melâhî*, 64.

⁶⁶ Ebû Safiyye, *Turuku'l-İsbât fi'l-Kadâi'l-İslâmî*, 36; Talâfihah-Kesâsebeh, "el-Hükm bi'l-Kur'a fi'l-Fikhi'l-İslâmî ve'l-Kânûn", 30.

⁶⁷ Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî, *el-Umm* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1990), 8/3; Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, thk. Abdulğanî Abdülhâlik (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1400/1980), 2/158.

⁶⁸ Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdirrahmân el-Karâfî, *Envâru'l-Burûk fî Envâi'l-Furûk* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1998), 2/158.

⁶⁹ İbn Receb, *el-Kavâ'id fi'l-Fikhi'l-İslâmî*, 348; Talâfihah-Kesâsebeh, "el-Hükm bi'l-Kur'a fi'l-Fikhi'l-İslâmî ve'l-Kânûn", 31-32.

2) Şeffaflık ve tarafsızlık taşıma: Kur'anın nasıl ve hangi yöntemle yapılacağı konusunda şeffaflık olmalıdır. Başka bir deyişle, kullanılan yöntemler herkes tarafından bilinir ve anlaşılır olmalıdır. Ayrıca kur'a tarafsız bir kişi tarafından gerçekleştirilmelidir.

3) İyi niyetli olma: Kur'anın, adaleti sağlamak için bir araç olması ve hile veya manipülasyon amacıyla kullanılmaması şarttır.

4) Belirli bir amaca yönelik olma: Kur'a yöntemi, belirli bir hukukî ya da şer'î amaca hizmet etmeli ve tarafların haklarını koruma adına kullanılmalıdır.

5) Şer'î hükümlere uygun olma: Kur'anın, haram veya şeriata aykırı olan herhangi bir konuda kullanılması câiz değildir.

6) Halk arasında kabul görmüş yöntemlerle yapılmış olma: Kur'a, halk arasında kabul görmüş geleneksel veya modern yöntemlerle yapılabilir. Ancak bu yöntemlerin, yukarıdaki kurallara uygun olması gerekir.⁷⁰

6. İslâm Hukukunda Kur'anın Uygulandığı Alanlar

Daha önce de vurgulandığı gibi, kur'a, adaletli bir çözüme ulaşamadığı durumlarda, özellikle ihtilâfî meselelerin çözülmesi ve belirsizliklerin ortadan kaldırılması için başvurulmuş bir yöntemdir. Ayrıca, İslâm tarihine baktığımızda, adaleti sağlamak ve hak sahibine hakkını vermek için özellikle *mülkiyet paylaşımı* ve *yargılama süreçlerinde*⁷¹ kullanılmıştır. Kural olarak, kanıtların yetersiz olduğu durumlarda, ortak hak iddialarında çözüm getirmek için kullanılır. Örneğin, birden fazla eşin seyahate çıkma hakkının belirlendiği ailevî konulardan, savaş ganimetlerinin veya arazilerin paylaşımına, taraflar arasında delillerin eşit olduğu durumlarda hakların belirlenmesi gibi meselelerde iki kişi bir şeyin mülkiyeti konusunda anlaşmazlık yaşarsa ve güçlü bir delil (beyyine) bulunamazsa kur'a çekilerek, kimin hak sahibi olduğuna karar verilir.

İslâm hukukçularının, fıkhnın muhtelif alanlarında kur'aya başvurarak çözüme kavuşturdukları meselelerden dikkat çekenlerini şu şekilde belirtmek mümkündür:⁷²

⁷⁰ Muhyiddin İstanbûlî, "el-Kur'a ve Ehemmiyetühâ fî Taksîmi't-Terekât fi'l-Fikhi'l-İslâmî", *el-Mecelletü'l-'Arabiyye fi'l-'Ulûmi'l-İnsâniyye ve'l-İctimâiyye*, *Mecelletü Dirâsâtin ve Ebhâsin* 14/1 (2022), 820.

⁷¹ Bk. Yaylalı, *İslâm Hukukunda Adli Deliller*, 211, 214-215, 216.

⁷² Bk. 'Umer b. Reslân b. Nasîr b. Sâlih el-Bulkînî, *el-Fevâidü'l-Cisâm 'alâ Kavâidi İbn Abdisselâm*, thk. Muhammed Yahyâ Bilâl Minyâr (Katar: Vezâretü'l-Evkâf ve's-Şuûnu'l-İslâmiyye, 1434/2013), 198-199; İbn Ferhûn, *Tabsîretü'l-Hükkâm fî Usûli'l-Akdîyye ve Menâhici'l-Ahkâm*, 2/112-114; Muhammed, "el-Kur'a fi'l-Fikhi'l-İslâmî Nemâzicün min Tatbikâtihi", 372-376; Mansûr, *Ahkâmu'l-Kur'a fi'l-Fikhi'l-İslâmî*, 27-29, 40-96; 'izz b. Abdisselâm, *Kavâ'idü'l-Ahkâm fî mesâlihi'l-Enâm*, 1/68-70; Bâbetîn, "el-Kur'a ve Ba'zu İstî'mâlâtihâ fi'l-Hukûki'l-Mütesâviye fi's-Şer'i'a", 302-303, 309-337; Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *Ravdatü't-*

- 1) Devlet başkanlığı ehliyeti bakımından eşit olan halîfe adayları arasında.
- 2) Namaz kıldırma liyakati bakımından eşit olan imam adayları arasında.
- 3) Müezzinler arasında liyakat bakımından eşitlik olması durumunda.
- 4) İlk safta namaza durmak için izdiham olduğunda.
- 5) Fitre ve sadakalar verilirken kardeş çocukları, kardeşler veya amcalar arasında eşitlik olması halinde, kalan az miktarın kime verileceğini tespit edebilmek için.
- 6) Ölü yıkamada, vârislerin/velîlerin kalabalık ve yakınlık bakımından eşit olmaları durumunda.
- 7) Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelîlere göre evlilik birliğinin sona ermesini müteakip çocuğun bakım ve terbiye velâyetinde (hidâne/hadâne), iki veya daha fazla kişi arasında eşitlik olması halinde çocuğun bakımının kime verileceği konusunda.⁷³
- 8) Erkeğin eşlerinden hangisi/hangileriyle yolculuğa çıkacağı konusunda. Nitekim Resûlullâh (s.a.v), yolculuğa kimle çıkacağını belirlemek için eşleri arasında kur'a çekmiştir.
- 9) Ortaklar arasında malların, hayvanların, kişisel eşyaların ve paraların paylaşımı konusunda.
- 10) Mahkemede davalılardan hangisinin hâkim önünde önce dinleneceği konusunda.
- 11) Kölelerin âzadı konusunda; yani ölmek üzere olan efendinin kölelerinin üçte birininin âzad edilmesini vasiyet etmesi üzerine hangisinin âzad edileceğini belirleme konusunda.
- 12) Kaybolan çocuğu (lakît) aynı anda bulan iki yabancı kişi çocuğu sahiplenmek için aralarında tartışır; Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine göre, tarafların Müslümanlık, adalet, zenginlik vasıfları ve delil yönünden eşit olmaları halinde hâkim

Tâlibîn ve 'Umdetü'l-Müftîn, thk. Züheyr eş-Şâvîş (Beyrut-Dımaşk-'Ammân: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1991), 7/87, 7/352, 9/215.

⁷³ "Kur'a", 33/141. Daha fazla bilgi için bk. "Hidâne", *el-Mevsû'atu'l-Fıkhiyye* (Kuveyt: Vezâretü'l-Evkâf ve'ş-Şuûn'l-İslâmiyye, 1995), 17/303, 304, 305.

Hanefî mezhebinde hidâne konusunda eşitlik olması halinde, diğer üç mezhepten farklı olarak, "...[Yukarıda sayılanlarda] eşitlik olması halinde, önce aralarından en sâlih/hayırlı olan, sonra en takva olan sonra da yaşca en büyük olan tercih edilir." denilerek yine bir sıralama/tertip takip edilmiş ve fakat kur'a yönemine başvurulmamıştır. Bk. "Hidâne", 17/302. Ayrıca bk. Muhammed Emîn ibn 'Âbidîn, *Reddül-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr* (Mısır: Şirketü Mektebeti ve Matbaati Mustafâ el-Bâbî el-Halebî, 1966), 3/564; Bilmen, *Hukukî İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, 2/429.

çocuğu kime vereceği konusunda kararsız kalırsa taraflar arasında kur'a çekilir; kur'a kime çıkarsa çocuk ona verilir.⁷⁴ Böyle bir durumda Hanefî mezhebinde kur'adan bahsedilmez.⁷⁵

13) Sözleşip sonra sözleşmeyi fesheden alıcı ve satıcı anlaşmazlığa düştüğünde, kimin önce yemin edeceği konusunda ihtilâfa düşülmüştür; meşhur görüşe göre, satıcı yemin konusunda önce gelir. Diğer bir görüşe göre ise, aralarında kur'a çekilir.

14) Mehrin miktarı hakkında anlaşmazlık yaşayan karı kocadan hangisinin önce yemin edeceği konusunda.

15) Bir beldede akitleri yazıya geçiren bir topluluktan hiçbirinin bir akdin kayda geçirilmesini istememesi durumunda.

16) Zihâr kefaretiden dolayı kölenin hürleştirilmesi ile adam öldürme kefaretiden dolayı kölenin hürleştirilmesini vasiyet eden adamın bıraktığı mirasın üçte biri yeterli olmazsa, hangisinin âzad edileceğini belirleme konusunda.

17) [Önceden bir meselede yemin edenin ölümü sebebiyle] yeminin bozulması durumunda yemin velîler/vârisler üzerinedir; ya -meşhur görüşe göre- çocuklardan en çok pay alan yemin eder ya da kimin yemin yapacağı konusunda varisler arasında kur'a çekilir.

18) Aynı cinsiyetten cenazeler bir araya toplandığında ve velîler/vârisler fazilet yönünden eşit olduğunda velîlerden kimin önceliğe sahip olacağı konusunda anlaşmazlığa düşerlerse aralarında kur'a çekilir.

19) Eşitler arasında yapılan seçim sonrasında, oyların eşit olması halinde imamın/halîfenin kim olacağını belirleme konusunda.

20) Hâkim huzurunda bulunan davacılar (hasımlar) arasında seferî ve mukim olanlar varsa ve de seferîler kervanlarını (ulaşım araçlarını) kaçırmaktan korkuyorlarsa

⁷⁴ Bk. Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed ibn Kudâme, *el-Muğnî*, thk. Abdullâh b. Abdurrahmân et-Türkî - Abdurrahmân Muhammed el-Hulvî (Suudi Arabistan: Dâru Hacer li't-Tibâa ve'n-Neşr, 1992), 6/418-419; Nevevî, *Ravdatü't-Tâlibîn ve 'Umdetü'l-Müftîn*, 4/477-486; Ebû İshâk Burhânuddîn İbrâhîm b. Muhammed b. Abdillâh ibn Müflih, *el-Mübdî* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1418/1997), 5/139-140; Ebû Abdullah Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Abdurrahmân el-Hattâb, *Mevâhibu'l-celî li-şerhi Muhtasarı Halîl*, thk. Zekeriyâ Umeyrât (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1995), 8/56-57; Mansûr, *Ahkâmu'l-Kur'a fi'l-Fikhi'l-İslâmî*, 81-84.

⁷⁵ Hanefî mezhebine göre, buluntu çocuğa rastlayan iki yabancı taraf onu sahiplenmek konusunda tartışarlarsa, Müslüman ve zengin olma vasıflarında eşit olurlarsa hâkim, bakılması ve korunması konusunda çocuğun yararına olan tarafı tercih eder; kur'a çekilmez. Bk. İbn 'Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr*, 6/425; Mansûr, *Ahkâmu'l-Kur'a fi'l-Fikhi'l-İslâmî*, 81.

onlara öncelik verilir. Fakat seferî olanların çokluğu mukimler için sıkıntı olarsa o zaman aralarında kur'a çekilir.⁷⁶

21) Hak etme bakımından eşit olan bir topluluk arasında ganimetlerin⁷⁷ ve mirasın⁷⁸ paylaşımı gibi mal ve hakların taksiminde.

22) Aile bireyleri arasında katların belirlenmesi gibi menfaat ve önceliklerin dağıtımında.

23) Komşular arasında müşterek suların ve içme sırasının öncelikle ve hangi vakitte kimler tarafından kullanılacağı gibi menfaat ve önceliklerin dağıtımında.

24) Hac gibi müracaatların tahsis edilen kontenjandan daha fazla olduğu ibadetlerde, sayının sınırlandırılmasının gerekli olduğu durumlarda öncelikli olanları belirleme konusunda.

25) Eşit evlendirme hakkına sahip olan velîlerin bulunduğu nikah akdinde kimin önceliği olacağı konusunda.

26) Maktûlün yakınlarının (mirasçılar/velîler) kısas taleplerinde eşitlik olması durumunda öncelik hakkını tespit etme konusunda.

27) Şâfiîlere göre, kâtil bir anda birden fazla kişiyi katleder veya hangisini öldürdüğü bilinmezse maktûllerin velîleri arasında -kısas hakkını kullanmada- öncelik hakkının kime ait olduğunu belirleme konusunda.⁷⁹

28) Sınırlı sayıda kişinin katılabildiği savaşlarda (gazvelerde) kimin gideceğini belirleme konusunda.

7. Dört Mezhebin Kur'a Hakkındaki Görüşleri

7.1. Hanefî Mezhebi

Kur'anın câiz olup olmadığı konusunda Hanefî hukukçular arasında ihtilâf vardır. Zira bir kısım Hanefî hukukçular, kumara benzediği için kur'aya, sınırlı

⁷⁶ Bk. İbn Ferhûn, *Tabsîretü'l-Hükkâm fî Usûli'l-Akdîyye ve Menâhici'l-Ahkâm*, 2/112-114; Muhammed, "el-Kur'a fî'l-Fıkhi'l-İslâmî Nemâzicün min Tatbîkâtihâ", 375.

⁷⁷ Bk. Nevevî, *Ravdatü't-Tâlibîn ve 'Umdetü'l-Müftîn*, 6/376.

⁷⁸ Mirasçılar arasında hangi hisseye kimin sahip olacağı konusunda bir anlaşma olmaması halinde, hisseleri tahsis ve temlik etme yolu kur'a'dır. Hisseleri eşit olan mirasçılardan hangisinin hangi hisseye sahip olacağını tespit etmek için başvurulacak kur'a yönteminin nasıl uygulanacağı hakkında bk. Hamza Aktan, *Mukayeseli İslâm Miras Hukuku* (İstanbul: İşaret Yayınları, 1991), 264, 265.

⁷⁹ Ebu'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Mâverdî, *el-Ahkâmü's-Sultânîyye ve'l-Vilâyetü'd-Dîniyye*, thk. Ahmed Mübârek el-Bağdâdî (Kuveyt: Mektebetü Dâri İbn Kuteybe, 1409/1989), 306; Abdulkâdir 'Üdeh, *et-Teşrî'u'l-Cinâiyyi'l-İslâmî Mukârenen bi'l-Kânûni'l-Vad'i* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1434/2013), 2/125.

alanlar/konular hariç, genelde cevaz vermezken bir kısmı ise kur'anın câiz olduğu şekilde görüş belirtmişlerdir.

Birinci gruptakiler, sadece deliller veya haklar arasında tercih yapılmasının imkânsız olduğu durumlarda kur'a çekimini câiz görmüş ve bunu ortaklıklar konusuyla sınırlamıştır. Çünkü kur'ayı bir tür tahmin ve kumar olarak değerlendirmişlerdir. Nitekim bu görüşteki Hanefî hukukçulardan Cessâs şöyle diyor:

Bazı cahil kişiler, hastalık halinde kölelerin azat edilmesi için kur'a çekiminin farz olduğunu iddia etmiştir. Bu görüş hatalıdır. Oysa Hz. Peygamber yalnızca yolculuk için kur'a çekmiştir. Hz. Peygamber'in bu özel uygulaması, fakihlerin genel ilkelerine uymaz. Mesela kimin öldürüleceği veya kimin malına el konulacağı konularında kur'a çekimi ile hareket edilemez. Dolayısıyla kur'a çekiminin Hz. Peygamber'e özel olması, diğerleri için genel bir kural olmadığını göstermektedir.⁸⁰

Klasik Hanefî doktrininin önemli temsilcilerinden olan Serahsî (ö. 483/1090[?]), olumsuz kanaat serdeden kesimin görüşlerini şu şekilde ifade eder:

Bazı Hanefî âlimler, nesep ve mülkiyet iddiası veya köle azadında kur'aya başvurulmasını, kazancın kur'a sonucuna bağlanması açısından kumara benzemesi nedeniyle haram sayarlar. Bu görüşteki Hanefîler, kur'a yoluyla kazanç elde etmeyi Câhiliye müşriklerinin uyguladığı ezlâm ile fal çekme fiiline benzetirler.⁸¹

Bununla birlikte kendisi, paylaşımda kur'aya başvurma'nın bir sakıncası olmadığını, Hz. Peygamber'in (s.a.v) kumarı yasaklamasına rağmen paylaşımda kur'aya başvurduğunu bu sebeple kur'anın kumar kapsamında kabul edilemeyeceğini ifade eder. Zira Hz. Peygamber kumarı yasaklamasına rağmen ganimetlerin paylaşımında kur'aya başvurduğu da bilinen bir vaki'dir.⁸² Aynı şekilde, eşler arasında adaletli davranmak isteyen veya ortaklar arasında mal paylaşımı yapan kişinin -ister kâdî olsun ister olmasın- önceden kur'a çekmesinde bir sakınca olmadığını belirtir. Ona göre, kur'a uygulaması/yöntemi kıyasa aykırı olsa bile istihsânen câizdir.⁸³ Netice itibarıyla Serahsî, kur'a çekmenin Hz. Peygamber'den itibaren kesintisiz uygulana gelen bir uygulama olduğunu -birtakım kayıtların varlığı, yapılış şekli ve gerekçesindeki farklılıklar bir tarafa- hakkındaki mevcut rivayetlerin hiçbir âlim tarafından inkâr edilememesi sebebiyle, sünnet ve yaygın uygulama gereği kumar kapsamında değerlendirilemeyeceğini

⁸⁰ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 3/496-497; Câsim, "el-Kur'a fi'l-Fikhi'l-İslâmî", 517-521.

⁸¹ Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl es-Serahsî, *el-Mebsût*, tsh. Heyet (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.), 15/7.

⁸² Serahsî, *el-Mebsût*, 15/4.

⁸³ Serahsî, *el-Mebsût*, 15/7.

söyler.⁸⁴ Diğer taraftan Serahsî, başka yollarla kesin bir şekilde çözülebilecek konularda kur'a başvurulamayacağını da ayrıca vurgular. Ona göre, iki tarafın delillerinin eşit olduğu durumda mülk ikiye bölünerek paylaşılır.⁸⁵

Kâsânî'ye (ö. 587/1191) göre ise, paylar bölüştükten sonra kur'a çekilir ve bu kur'anın hükümle doğrudan bir bağlantısı yoktur. Kur'a başvurulmasından maksat; gönülleri hoşnut etmek, sünnete uygun hareket etmek ve taraflılık ithamını/şüphesini ortadan kaldırmaktır.⁸⁶

Merğînânî (ö. 593/1197) de, çağdaşı Kâsânî gibi, bölüştürmenin eşit şekilde yapılmasına ve payların iyice ayrılıp korunmasına dikkat çeker. Daha sonra paylara isim verilerek aralarında kur'a çekilmesinden bahseder. Merğînânî'ye göre kur'a, payların adaletli bölüşülüp dağıtılması için başvuru bir yöntem ve paylaşım konusunda varılan hükme katkı sağlayan bir araçtır.⁸⁷

7.2. Mâlikî Mezhebi

Mâlikî hukukçular, kur'a çekimini ancak miras ve/veya hakların paylaşımı gibi şeriata aykırı olmayan durumlarda meşrû sayarlar. Mâlikî mezhebinin önemli isimlerinden Karâfî şöyle diyor:

*Menfaatlerin veya hakların bir şekilde tayin edilebildiği durumlarda diğerine karşı kur'a çekmek câiz değildir; çünkü kur'a çekmek, belirli olan hak ve faydaların kaybına neden olur. Ancak, haklar ve menfaatler eşit olduğunda, anlaşmazlık zamanında kin ve nefreti savuşturmak ve kaderin takdirine razı olmak için kur'a yöntemine başvurmak mümkündür.*⁸⁸

Mâlikîlere göre, eğer ortaklardan bazıları kur'a ile taksimi talep ederlerse ve tüm ortaklar bu taksimden tam olarak faydalanacaklarsa bu durumda mesela konut veya arsa gibi şeylerin kur'a yoluyla taksimine herkes zorlanabilir.⁸⁹ Mâlikîlerden bir görüşe göre, eğer koca yolculuğa çıkmak isterse, eşlerinden dilediğini seçme hakkına sahiptir ve kur'a çekmesi gerekmez. Ancak onların meşhur görüşüne göre, cihad ve hac gibi

⁸⁴ Bk. Serahsî, *el-Mebsût*, 15/7.

⁸⁵ Bk. Serahsî, *el-Mebsût*, 20/139.

⁸⁶ 'Alâuddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd el-Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi' fî Tertîbi's-Şerâi'* (Kahire: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1328/1910) 7/19.

⁸⁷ Bk. Ebu'l-Hasen Burhânuddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Merğînânî, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mubtedî*, thk. Sâid Bektaş (Medine-i Münevvere: Dâru's-Sirâc, 2019), 4/329.

⁸⁸ İbn Ferhûn, *Tabsîretü'l-Hükkâm fî Usûli'l-Akdiyye ve Menâhici'l-Ahkâm*, 2/112-114; Muhammed, "el-Kur'a fî'l-Fikhi'l-İslâmî Nemâzicün min Tatbîkâtihâ", 372-376.

⁸⁹ Desûkî, *Hâşiyetü'd-Desûkî 'ale's-Şerhi'l-Kebîr*, 3/512.

ibadet amaçlı yolculuğa çıkan koca ile gidecek eşi belirlemek için eşler arasında kur'a çekmek gerekir. Mâlikîlerden gelen başka bir görüşe göre ise, kur'a her durumda vâcibdir.⁹⁰

7.3. Şâfiî Mezhebi

Şâfiî hukukçular, kur'a çekiminin meşrû olduğunu vurgulamış ve bunu Hz. Peygamber'in hadislerine ve sahâbîlerin uygulamalarına dayandırmışlardır. İmam Şâfiî'ye göre, hasta bir kimsenin bir kısım kölelerini âzad etmesi halinde, kur'a ilkesine/yöntemine başvurulması vâcibdir. Burada hiçbir şey kur'anın yerine ikâme edilmez.⁹¹ Şâfiîlere göre, yolculuk ister uzun ister kısa olsun, eşler arasında kur'a çekmek vâcibdir. Fakat Şâfiîlerden gelen başka bir görüşe göre, eğer yolculuk kısa ise kur'a çekmek gerekmez. Çünkü bu, ikâmet gibi değerlendirilir.⁹² Yine onlar, ölünün yıkanması ve kefenlenmesiyle yakınlarından hangisinin ilgileneneceğinin belirlenmesinde de kur'a çekmenin gerekli olduğunu belirtmişlerdir. Fakat eğer kardeşler ve aynı derecede olan amcalar gibi yakınlar arasında eşitlik varsa ve aralarında bir tercih sebebi yoksa, kur'a çekilmesi gerekir. Kur'a kime çıkarsa, o, diğerlerine tercih edilir.⁹³

7.4. Hanbelî Mezhebi

Hanbelî hukukçular, bir şeyin mülkiyeti konusunda anlaşmazlık yaşanması gibi delillerle ayırt edilmesi zor olan davalarda ve ister mallarda isterse ortaklıklarda olsun belirli bir hakkın kimde olduğunu ayırt etmede güçlük çekildiği durumlarda kur'a yönemine başvurulmasına cevaz vermişlerdir.⁹⁴

Sonraki dönem Hanbelî hukukçuların önemli isimlerinden İbn Kayyim el-Cevziyye de kur'a konusunu ele aldığı müstakil bölümde aynı yönde görüş belirtmiştir. Orada kur'anın hükmünden, yapıma şeklinden, kullanılacağı yerlerden ve hukukî geçerliliğinin temellendirilmesinden detaylı bir şekilde bahsetmiştir. Kur'anın başvurulduğu alanlar/konular arasında şunları saymıştır: Köle âzad etme ('ıtk), talâk, nikâh, miras, alışveriş, ezan, katî delil/şahitlik (beyyinât).⁹⁵

⁹⁰ Desûkî, *Hâşiyetü'l-Desûkî 'ale's-Şerhi'l-Kebîr*, 2/242; İbn 'Âbidîn, *Reddül-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr*, 3/206; "Kur'a", 33/140.

⁹¹ Cüveynî, *Nihâyetü'l-Matlab fî Dirâyeti'l-Mezheb*, 19/230-231.

⁹² Mansûr b. Yûnus b. İdrîs el-Buhûtî, *Keşşâfu'l-Kınâ' 'an Metni'l-İknâ'*, nşr. Hilâl Musaylihî Mustafâ Hilâl (Beyrut: Dâru'l-Fîkr - Dâru Âlemi'l-Kütüb, ts.), 5/199; "Kur'a", 33/140.

⁹³ Buhûtî, *Keşşâfu'l-Kınâ' 'an Metni'l-İknâ'*, 2/90; Ahmed Selâme el-Kalyûbî - Ahmed Amîra el-Burullusî, *Hâşiyetâ Kalyûbî ve Amîra* (Beyrut: Dâru'l-Fîkr, 1415/1995), 1/345; "Kur'a", 33/140.

⁹⁴ İbn Receb, *el-Kavâ'id fî'l-Fıkhî'l-İslâmî*, 336.

⁹⁵ Bk. İbn Kayyim el-Cevziyye, *et-Turuku'l-Hükmiyye fî's-Siyâseti's-Şer'iyye*, 251-285; Muhammed, "el-Kur'a fî'l-Fıkhî'l-İslâmî Nemâzicün min Tatbîkâtihâ", 380.

8. Kur'a ile Varılan Hükümün Bağlayıcılığı

Dört mezhep fakihleri kur'a'ya başvurma'nın câiz olduğu noktasında ittifak etmişlerdir. Bununla birlikte hangi şartlarda ve konularda kur'a'ya başvurulacağı ve kur'anın hükümünün ne olduğu meselesinde ihtilâf etmişlerdir. Başka bir deyişle, bağlayıcılığı birtakım şartlara bağlı olan kur'a ile amel etmek duruma göre mubâh, mekrûh, vâcib, mendûb veya haram olabilir.⁹⁶ Şu hâlde "kur'a'ya başvurma'nın uygulama alanını en dar tutan mezhepler Hanefîler ve Mâlikîler, en geniş tutan mezhepler ise Hanbelîler ve kısmen Şâfiîler"⁹⁷ olmuşlardır.

Hanefîler, Şâfiîler ve Hanbelîlere göre, eğer paylaşım hâkim tarafından kur'a yoluyla yapılırsa, bu bağlayıcıdır ve ortaklar buna uymak zorundadır. Hiçbir ortak bundan geri dönemez.⁹⁸

Mâlikîlere göre, kur'ayla yapılan taksimde, ortaklardan bazıları kur'a talep ederse, itiraz eden ortaklar buna zorlanır. Ancak itiraz edenler veya diğerleri, tamamen fayda sağlamazsa kur'a'ya zorlanmazlar.⁹⁹

Değerlendirme ve Sonuç

Kur'ân-ı Kerîm'de, Hz. Yûnus ve Hz. Meryem kıssalarında anlatıldığı gibi, kur'adan bahsedilmiş olması, önceki şariatlerde kat'î delillerle ispat edilemeyen tartışmalı konularda anlaşmazlığı gidermek için kur'a yöntemine başvurulduğunu ve bunun, insanları teskin/tatmin etmede kullanılan meşrû ve basit bir yol olduğunu göstermektedir. Bu sebeple olsa gerek, adaleti sağlama vasıtası olarak tarihte birçok toplum tarafından sıklıkla kullanılmış ve insanlığın devam edegelen ortak bir uygulaması olmuştur.

İslâm hukukunda kur'a, taraflar arasında üstünlük sağlanamadığı veya hakkaniyetin kabul görmüş yollarla belirlenemediği durumlarda adalet ve eşitliği sağlamak, anlaşmazlıkları hukukî yoldan sonlandırmak ve kayırmacılık yapmadan çözmek için belli kayıtlarla başvuru bir yöntemdir. Bu yöntem, İslâm hukukunun hakları teslim etme ve adaleti gerçekleştirme konusundaki kapsamlı yaklaşımını tamamlayan bir unsur olarak karşımıza çıkar. Öyle ki, Kur'ân-ı Kerîm ve sahih sünnetten açık nasslara

⁹⁶ Bk. "Kur'a", 33/137.

⁹⁷ H. Yunus Apaydın, "Kur'a (Fıkıh)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/382.

⁹⁸ Kalyûbî - Burullusî, *Hâşiyetâ Kalyûbî ve Amîra*, 4/316-317; Mansûr, *Ahkâmû'l-Kur'a fî'l-Fıkhi'l-İslâmî*, 37-38; İbn 'Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr*, 6/263; İstanbûlî, "el-Kur'a ve Ehemmiyetühâ fî Taksîmi't-Terekât fî'l-Fıkhi'l-İslâmî", 820.

⁹⁹ Desûkî, *Hâşiyetü'd-Desûkî 'ale's-Şerhi'l-Kebîr*, 5/252; Mansûr, *Ahkâmû'l-Kur'a fî'l-Fıkhi'l-İslâmî*, 38.

dayanılarak benimsenen bu yöntem, İslâm hukukunun toplumsal ve insanî meselelerdeki esnekliğini ortaya koymaktadır.

Kur'a hükümleri, aynı zamanda İslâm hukukçularının bu yöntemin kullanımını hassas şer'î ölçülerle düzenlemedeki gayretini göstermektedir. Nitekim burada hassas şer'î ölçülere gönderme yapılması, -son tahlilde- biçimsel de olsa insanların ortaya koyduğu eylem veya işlemlerde mevcut hukuk düzenine uyulmasını ve bireyler arasında eşitliğin sağlanmasını ifade eden adalet vurgu içindir. Esasında adalet, hukuk kurallarına uygunluk bağlamında sırf eşitlik düşüncesine dayalı şekli bir değerlendirme anlamının yanında, hukukun, âdil olanı gerçekleştirme yönünde ulaşmayı hedeflediği ide/düşünce anlamını da içermektedir. Dolayısıyla çalışmamızda, kur'a ile ilgili hem kuralların zeminini teşkil eden şer'î esasların hem de pratik uygulamaların ele alınması, kur'anın sadece biçimsel bir işlem olmadığını, aynı zamanda şeriatın ulaşılması hedeflenen maksatlarına göre belirlenmiş bir adalet aracı olduğunu da ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak, İslâm hukukundaki kur'a delilinin/yönteminin incelenmesi, İslâm hukukunun adalet ile hakkaniyeti birlikte gözetmedeki titizliğini, hakkı ispat ederken vicdanları da teskin etme hassasiyetini ve insan sorunlarıyla başa çıkmadaki pratikliğini/gerçekçiliğini düşünme imkânı sunmaktadır. Elde ettiğimiz bulgular bizi, kur'a konusunu hem kendi özelinde hem de İslâm hukukunun diğer alanlarıyla ilişkisi bağlamında daha fazla araştırmaya, uygulamadaki işlevselliğini artırmaya ve toplumsal düzenin temeli olan adalet ve güven duygusunu pekiştirmeye davet etmektedir. Esasında fitrî olarak hep bir adalet ve güven ortamına ihtiyacı olan insanoğlu, her hukuk sisteminde toplumsal düzenin bir parçası olarak kendi türü ile arasındaki muhtemel tartışma ve anlaşmazlıkları bir şekilde gidermenin ve adaleti sağlamanın yollarını aramıştır. Kur'a da bu yollardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim günümüz hukuk sisteminde de kamu ve özel hukuk davalarında özellikle adlî deliller arasındaki çatışmayı gidermek için son çözüm yolu olarak kur'a yönteminin kullanıldığı görülmektedir. Bu cümleden olmak üzere mesela TOKİ'nin konutları hak sahiplerine tahsis etmesi, eşit haklara sahip ortakların mal paylaşımı, sportif karşılaşma ve yarışmalar, adayların eşit oy aldığı tartışmalı seçim bölgesinde kazananın kim olduğunun belirlenmesi gibi durumlarda kur'a yöntemine başvurulmaktadır. Zira delillerin katî/kesin olmadığı veya hak sahipleri arasında tercih yapmanın zor olduğu ve hiçbir çözüm yolunun bulunmadığı durumlarda bir problem çözme, kalpleri tatmin ve vicdanları teskin ederek adaleti sağlama yolu olarak kur'a, hukukî tikanıklıkları ortadan kaldırmada ya da hukukun toplumsal düzen işlevine katkı sağlamada göz ardı edilemeyecek bir vasıtaadır.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan

olunur./It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Çıkar Çatışması/Competing Interests: Yazarlar, çıkar çatışması olmadığını beyan ederler./The authors declare that have no competing interests.

Finansman/Funding: Yazarlar, bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadıklarını kabul ederler./The authors acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Yazar Katkıları/Author Contributions: Çalışmanın Tasarlanması / Conceiving the Study: YM (%55), EA (%45), Veri toplanması / Data collection: YM (%50), EA (%50), Veri Analizi / Data Analysis: YM (%65), EA (%35), Makalenin Yazımı / Writing up: YM (%80), EA (%20), Makale Gönderimi ve Revizyonu / Submission and Revision: YM (%95), EA (%5).

Kaynakça

- Abdilmun'im, Mahmûd Abdurrahmân. *Mu'cemu'l-Mustalahât ve'l-Elfâzi'l-Fıkhiyye*. 3 Cilt. Kahire: Dâru'l-Fazilet, 1419/1999.
- Âcurrî, Ebû Bekr Muhammed b. Hüseyin. *Tahrîmu'n-Nerd ve's-Şatranc ve'l-Melâhî*. thk. Muhammed Sa'îd 'Umer İdrîs. S. Arabistan: İdâretü'l-Buhûsî'l-İlmiyye ve'l-İftâ' ve'd-Da'veh ve'l-İrşâd, 1982.
- 'Afâne, Hüsâmuddîn. "el-Kur'a fi's-Şer'ati'l-İslâmiyye". *el-Urdün Mecelletü Hedyi'l-İslâm* 4 (2000), 1-26.
- Aktan, Hamza. *Mukayeseli İslâm Miras Hukuku*. İstanbul: İşaret Yayınları, 1991.
- Apaydın, H. Yunus. "Kur'a (Fıkıh)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/382-383. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Aral, Vecdi. *Toplum ve Adaletli Yaşam*. İstanbul: Filiz Kitabevi, 1988.
- 'Aynî, Bedruddîn Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed. *'Umdetü'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*. nşr. Heyet. 25 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî-Dâru'l-Fikr, ts.
- Bâbetîn, Hâlid Ahmed es-Summî. "el-Kur'a ve Ba'zu İsti'mâlâtihâ fi'l-Hukûki'l-Mütesâviye fi's-Şer'i'a". *Havliyyetü Külliyyeti'd-Dirâsâti'l-İslâmiyyeh ve'l-Arabiyyeh li'l-Benâti bi'l-İskenderiyyeh* 35/2 (2019), 284-346.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin b. Alî. *es-Sünenü'l-Kübrâ*. thk. Muhammed Abdulkâdir 'Atâ. 11 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 3. Basım, 1424/2003.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukuki İslâmiyye ve İstilahatı Fıkhiyye Kamusu*. 8 Cilt. İstanbul: Bilmen Basım ve Yayınevi, ts.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâ'îl. *el-Câmi'u's-Sahîh*. 8 Cilt. İstanbul: Dâru Sahnûn ve Çağrı Yayınları, 2. Basım, 1413/1992.

- Buhûtî, Mansûr b. Yûnus b. İdrîs. *Keşşâfu'l-Kınâ' 'an Metni'l-İknâ'*. nşr. Hilâl Musaylihî Mustafâ Hilâl. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr - Dâru Âlemi'l-Kütüb, ts.
- Bulkînî, 'Umer b. Reslân b. Nasîr b. Sâlih. *el-Fevâidü'l-Cisâm 'alâ Kavâidi İbn Abdisselâm*. thk. Muhammed Yahyâ Bilâl Minyâr. Katar: Vezâretü'l-Evkâf ve's-Şuûnu'l-İslâmiyye, 1434/2013.
- Câsim, Kâsim Ahmed. "el-Kur'a fi'l-Fikhi'l-İslâmî". (*Bağdat*) *Câmi'atü'l-Müstansırıyye Mecelletü Diyâlî* 54 (2012), 510-539.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî. *Ahkâmu'l-Kur'ân*. thk. Abdüsselâm Muhammed Alî Şâhîn. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994.
- Cüveynî, İmâmu'l-Harameyn Abdülmelik b. Abdullâh. *Nihâyetü'l-Matlab fî Dirâyeti'l-Mezheb*. thk. Abdulazîm Mahmûd ed-Dîb. 19 Cilt. b.y.: Dâru'l-Minhâc, 2007.
- Dâmâd Efendi (Şeyhîzâde), Abdurrahmân b. Muhammed b. Süleymân. *Mecma'u'l-Enhur fî Şerhi Multeka'l-Ebhur*. 2 Cilt. İstanbul: Dâru't-Tıba'atî'l-Âmire, 1910.
- Desûkî, Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. 'Arefe. *Hâşiyetü'd-Desûkî 'ale's-Şerhi'l-Kebîr*. thk. Muhammed Abdullâh Şâhîn. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1996.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk el-Ezdî es-Sicistânî. *es-Sünen*. 5 Cilt. İstanbul: Dâru Sahnûn ve Çağrı Yayınları, 2. Basım, 1413/1992.
- Ebû Safiyye, Fahrî Halîl. *Turuku'l-İsbât fî'l-Kadâi'l-İslâmî*. el-Cezâir: y.y., 1994.
- Ebû Ubeyd, el-Kâsim b. Sellâm. *el-Emvâl*. thk. Halîl Muhammed Herrâs. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- Ferâhîdî, Halîl b. Ahmed. *Kitâbu'l-'Ayn*. thk. Mehdi el-Mahzûmî-İbrâhîm es-Sâmîrâî. 8 Cilt. Kahire: Dâru Mektebeti'l-Hilâl, ts.
- Hammâd, Nezîh. *Mu'cemu'l-Mustalahâtî'l-Mâliyye ve'l-İktisâdiyye fî Luğati'l-Fukahâ*. Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 2008.
- Hattâb, Ebû Abdullah Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Abdurrahmân. *Mevâhibu'l-Celîl li-Şerhi Muhtasarı Halîl*. thk. Zekerîyyâ Umeyrât. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1995.
- "Hidâne". *el-Mevsû'atu'l-Fikhiyye*. 17/299-318. Kuveyt: Vezâretü'l-Evkâf ve's-Şuûnu'l-İslâmiyye, 1995.
- İbn 'Âbidîn, Muhammed Emîn. *Reddû'l-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr*. 6 Cilt. Mısır: Şirketü Mektebeti ve Matbaati Mustafâ el-Bâbî el-Halebî, 1966.
- İbn Âdil, Ebû Hafs Sirâcuddîn 'Umer b. Alî. *el-Lübâb fî Ulûmî'l-Kitâb*. thk. Âdil Ahmed 'Abdülmevcûd - Alî Muhammed Mu'avvid. 20 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1998.
- İbn Ferhûn, Ebu'l-Vefâ İbrâhîm b. Alî. *Tabsîretü'l-Hükkâm fî Usûli'l-Akdiyye ve Menâhici'l-Ahkâm*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1301/1884.

- İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr. *et-Turuku'l-Hükmiyye fi's-Siyâseti's-Şer'iyye*. Beyrut: Dâru'l-Erkâm b. Ebi'l-Erkâm, 1999.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm*. thk. İbrâhîm Ramazan. Kahire: Dâru ve Mektebetü'l-Hilâl, 1410/1990.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed. *el-Muğnî*. thk. Abdullâh b. Abdurrahmân et-Türkî - Abdurrahmân Muhammed el-Hulvu. 15 Cilt. Suudi Arabistan: Dâru Hacer li't-Tibâa ve'n-Neşr, 2. Basım, 1992.
- İbn Müflih, Ebû İshâk Burhânuddîn İbrâhîm b. Muhammed b. Abdillâh. *el-Mübdî'*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418/1997.
- İbn Receb, Ebü'l-Ferec Zeynüddîn Abdurrahmân. *el-Kavâ'id fi'l-Fıkhi'l-İslâmî*. Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1933.
- İbnu'l-Hümâm, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhâmid. *Şerhu Fethi'l-Kadîr 'ale'l-Hidâye (Netâicu'l-Efkâr ile birlikte)*. 10 (7+3) Cilt. (Mısır: Şirketü Mektebeti ve Matbaatı Mustafâ el-Bâbî el-Halebî ve Evlâduhu, 1389/1970.
- İrvânî, Bâkır. *Durûsun Temhîdiyye fi'l-Kavâ'idî'l-Fıkhiyye*. İran: Müessesetü'l-Fıkh li't-Tab' ve'n-Neşr, ts.
- İstanbûlî, Muhyiddîn. "el-Kur'a ve Ehemmiyetühâ fî Taksîmi't-Terekât fi'l-Fıkhi'l-İslâmî". *el-Mecelletü'l-'Arabiyye fi'l-'Ulûmi'l-İnsâniyye ve'l-İctimâiyye, Mecelletü Dirâsâtın ve Ehbâsin* 14/1 (2022), 815-826.
- İzz b. Abdisselâm, Ebû Muhammed Abdulazîz. *Kavâ'idü'l-Ahkâm fi mesâlihi'l-Enâm*. thk. Tâhâ Abdurra'ûf Sa'd. Kahire: Mektebetü'l-Külliyâtî'l-Ezheriyye, 1991.
- Kal'acî, Muhammed Ravvâs. *Mu'cemu Luğati'l-Fukahâ*. Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 1996.
- Kalyûbî, Ahmed Selâme - Burullusî, Ahmed Amîra. *Hâşiyetâ Kalyûbî ve Amîra*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1415/1995.
- Karâfî, Şihâbuddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdurrahmân. *Envâru'l-Burûk fi Envâi'l-Furûk*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998.
- Karîb, Muhammed. *el-Mustalahâtü'l-Cedîde*. b.y.: y.y., 1960.
- Kâsânî, 'Alâuddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd. *Bedâi'u's-Sanâi' fi Tertîbi's-Şerâi'*. 10 Cilt. Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1328/1910.
- Koşum, Adnan. "Hukukun İşlevleri Arasındaki Zıtlık ve Adaletin Üstünlüğü Bakımından İslâm Hukuku". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 47/1 (Nisan 2006), 55-66. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/auifd/issue/40634/488786>.
- Kudûrî, Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Ca'fer. *Muhtasaru'l-Kudûrî fi'l-Fıkhi'l-Hanefî*. thk. Kâmil Muhammed Muhammed 'Uveydah. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418/1997.

- Kur'ân-ı Kerîm Meâli*. çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 14. Basım, 2012.
- "Kur'a". *el-Mevsû'atu'l-Fıkhiyye*. 33/136-150. Kuveyt: Vezâretu'l-Evkâf ve's-Şuûn'l-İslâmiyye, 1995.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Berdûnî - İbrâhîm Etfîş. 20 Cilt. Kahire: Dâru'l-Kütübî'l-Mısriyye, 2. Basım, 1964.
- Malatî, Ebu'l-Mehâsin Yûsuf b. Mûsâ Cemâlüddîn. *el-Mu'tasar mine'l-Muhtasar min Müşkili'l-Âsar li Ebi'l-Velîd el-Bâcî*. 2 Cilt. Beyrut: 'Âlemu'l-Kütüb - Kahire: Mektebetü'l-Mütenebbî - Dimaşk: Mektebetü Sa'deddîn, ts.
- Mansûr, Yâsir Dâvud Süleymân. *Ahkâmu'l-Kur'a fi'l-Fıkhi'l-İslâmî*. Nablus-Filistîn: Câmi'atü'n-Necâh, 2000.
- Mâturîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed. *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Vanlıoğlu vd. 18 Cilt (Fihrist+17 Cilt). İstanbul: Dâru'l-Mîzân, 1425/2005.
- Mâverdî, Ebu'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb. *el-Hâvi'l-Kebîr fî Fıkhi Mezhebi'l-İmâmî's-Şâfiî*. thk. Alî Muhammed Mu'avvid - Âdil Ahmed Abdülmevcûd. 40 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1999.
- Mâverdî, Ebu'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb. *el-Ahkâmu's-Sultâniyye ve'l-Vilâyetu'd-Dîniyye*. thk. Ahmed Mübârek el-Bağdâdî. Kuveyt: Mektebetü Dâri İbn Kuteybe, 1409/1989.
- Merğînânî, Ebu'l-Hasen Burhânuddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl. *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mubtedî*. thk. Sâid Bektaş. 7 Cilt. Medine-i Münevvere: Dâru's-Sirâc, 2019.
- Muhammed, 'Usmân Alî. "el-Kur'a fi'l-Fıkhi'l-İslâmî Nemâzicün min Tatbîkâtihâ". *Mecelletü'l-'Ulûmi'l-İslâmiyye* 13 (1433/2012), 335-416.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyn b. el-Haccâc. *el-Câmi'u's-Sahîh*. 3 Cilt. İstanbul: Dâru Sahnûn ve Çağrı Yayınları, 2. Basım, 1413/1992.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref. *Ravdatü't-Tâlibîn ve 'Umdetü'l-Müftîn*. thk. Züheyr eş-Şâviş. 12 Cilt. Beyrut-Dimaşk-'Ammân: el-Mektebetü'l-İslâmî, 3. Basım, 1991.
- Râzî, Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. 'Umer b. Hüseyin. *Mefâtihu'l-Ğayb (et-Tefsîru'l-Kebîr)*. 32 Cilt. Lübnân: Dâru İhyâi't-Türasi'l-'Arabî, 3. Basım, 1999.
- Rûyânî, Ebu'l-Mehâsin 'Abdulvâhid b. İsmâ'îl. *Bahru'l-Mezheb fî Furû'ı'l-Mezhebi's-Şâfiî*. thk. Târik Fethî es-Seyyid. 14 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2009.
- Sarı, Mevlüt. *el-Mevârid Arapça-Türkçe Lügat*. İstanbul: Bahar Yayınları, ts.
- Serahsî, Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl. *el-Mebsût*. tsh. Heyet. 31 Cilt (30+Fihrist). Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.
- Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs. *Ahkâmu'l-Kur'ân*. thk. Abdulğani Abdulhâlik. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1400/1980.

- Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs. *el-Umm*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1990.
- Şevkânî, Muhammed b. Alî b. Muhammed. *Neylu'l-Evtâr Şerhu Munteka'l-Ehbâr*, thk. En-ver el-Bâz. 6 Cilt. el-Mansûra: Dâru'l-Vefâ - Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1440/2019.
- Şirbînî, İbn Hatîb Muhammed b. Muhammed. *Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti Elfâzi'l-Muhtâc*. thk. Alî Muhammed Mu'avvid - Âdil Ahmed 'Abdülmevcûd. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.
- Talâfihah, Muhammed Mahmûd - Kesâsebeh, Ferâs Yûsuf. "el-Hükm bi'l-Kur'a fi'l-Fıkhî'l-İslâmî ve'l-Kânûn". *Mecelletü's-Şerî'a ve'l-Kânûn* 30 (2016), 21-74.
- Türcan, Talip. *İslâm Hukuk Biliminde Norm-Amaç İlişkisi*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2009.
- 'Üdeh, Abdulkâdir. *et-Teşrî'u'l-Cinâiyyi'l-İslâmî Mukârenen bi'l-Kânûni'l-Vad'î*. 2 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 3. Basım, 1434/2013.
- Yaylalı, Davut. *İslam Hukukunda Adli Deliller*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi, 2022.
- Zekerîyyâ el-Ensârî, Zeynüddîn Muhammed b. Ahmed. *Minhatü'l-Bârî bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. thk. Süleymân b. Dürey' el-'Âzimî. 10 Cilt. Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd li'n-Neşr ve't-Tevzî', 2005.
- Zeydânî, el-Hüseyn b. Mahmûd b. el-Hasen Muzhiruddîn. *el-Mefâtih fi Şerhi'l-Mesâbih*. thk. Nûruddîn Tâlib vd. 6 Cilt. Kuveyt: Dâru'n-Nevâdir, 1433/2012.